

Ob 33

Programm

des

Königlichen Gymnasiums

zu

Hohenstein in Preussen.

Zu der

öffentlichen Prüfung,

welche

Dienstag den 31. März und Mittwoch den 1. April

in der Aula des Gymnasiums gehalten werden wird,

ladet ergebenst ein

Dr. W. Löppen,
Direktor des Gymnasiums.

Inhalt:

1. De causis Romanorum publicis. Von Prof. Dr. Krause.
2. Schulnachrichten. Von dem Direktor.

Hohenstein,

gedruckt in der C. F. Harich'schen Buchdruckeret.

1863.

Uebersicht der öffentlichen Prüfung.

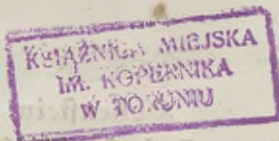
Dienstag den 31. März Nachmittags		Mittwoch den 1. April Vormittags	
2 Uhr.	VI. Religion Wendland.	8 Uhr.	III. Französisch Heinicke.
	Deutsch Balbus.		Mathematik Blümel.
3 "	V. Latein Portig.	"	II. Lateinisch Siebert.
	Deutsch Wendland.		Griechisch Krause.
4 "	IV. Geographie Gervais.	10 "	I. Mathematik Blümel.
	Latein Heinicke.		Geschichte Töppen.

Nach der Prüfung der einzelnen Klassen folgen Deklamationen und Reden der Schüler
Mittwoch nach 11 Uhr erfolgt die Abiturientenentlassung durch den Unterzeichneten.

Nach Ertheilung der vierteljährigen Zeugnisse, Mittwoch den 1. April Mittags, wird
der Unterricht auf 2 Wochen geschlossen. Zur Prüfung und Aufnahme neuer Schüler wird
der Unterzeichnete am 14. und 15. April bereit sein. Der neue Curfus beginnt Donnerstag
den 16. April.

Hohenstein, den 18. März 1863.

Dr. M. Töppen.

a.B 1724

De causis Romanorum publicis.

Praefatio.

Pauca, quae scripsi de causis Romanorum publicis, non modo jactationem literatam habere nolui, sed discipulis composui, ut haberent, quid in legendis et orationibus et libris rhetoricis Ciceronis sequerentur. Sunt autem profecta ex sermonibus, quos cum primanis aliquamdiu semel per hebdomadem de hac re latine institui. Postquam enim per aliquot annos his sermonibus subjeci argumenta, vel ex historia Romanorum et Graecorum, vel ex antiquitatibus petita, — et majore sane quodam studio in colloquiis de re militari, de domo, de servis, de educatione, de bibliothecis, epistolis, de aliis rebus ad vitam et publicam et domesticam Romanorum pertinentibus immorati sumus — ad hanc potissimum materiam paulo difficiliorem aggredi non sum veritus, praesertim quum expertus scirem, quam rudes hospitesque in hisce rebus discipuli essent quamque necessaria earum rerum cognitio paulo subtilior. Atque materiam harum rerum et copiam uberrimam jam diu a me diligenter ex veteribus ipsis collectam congestamque, postquam paulatim sicut potui dolavi, Reinio, ingeniosissimo ac doctissimo viro, in posteriore certe disputationis parte duce, ejus vestigia laxius pressius me secutum esse libere profiteor, recenti tempore digessi ac perpolici et quum rem ad intelligentiam discipulorum accommodandam esse viderem, ita scribere non dubitavi, ut et verbis maxime propriis uterer et voluisse iis, qui non essent eruditi, familiaris esse viderer. Quodsi scriptum meum iis, qui eruditionis in communibus literis positae non sunt expertes, utilitati erit, mihi sane videbor navasse operam, quod hanc potissimum rem, doctis non sane reconditam, sed discipulis fere obscuram, paulo accuratius uberiusque tractaverim.

De causis Romanorum publicis

Index rerum tractatarum.

Pars I.

- Cap. I. De origine juris publici. p. 1.
Cap. II. De curriculo causarum publicarum. p. 2.
Cap. III. De actione causarum publicarum comitorum propria. p. 4.
Cap. IV. De quaestionibus extraordinariis. p. 5.
Cap. V. De quaestionibus perpetuis.
§ 1. De institutione, incremento, praesidibus quaestionum perpetuarum. p. 6.
§ 2. De iudicibus, qui in quaestionibus perpetuis considebant. p. 7.
Cap. VI. Actio causarum quaestionum perpetuarum propria. p. 9.

Pars II.

De generibus causarum publicarum.

- Cap. I. De partitione criminum. p. 13.
Cap. II. De crimine perduellionis. p. 14.
Cap. III. De crimine imminutae majestatis. p. 15.
Cap. IV. De crimine repetundarum. p. 17.
Cap. V. De crimine peculatus. p. 23.
Cap. VI. De crimine ambitus. p. 25.
Cap. VII. De vi. p. 31.
Cap. VIII. De incendio, falso, perjurio. p. 34.
Cap. IX. De praevaricatione, tergiversatione, calumnia. p. 35.

PARS I.

Cap. I.

De origine juris publici.

Jus est aut publicum sacrumque aut privatum. Atque in illo quidem versantur causae publicae sive judicia capitis, quippe quibus injuriae non illae quidem civibus singulis sed reipublicae ipsi illatae vindicentur, in qua re non est praetermittendum, esse injurias quasdam, quibus, quamquam singulis civibus factae sint, salus omnium in discrimen vocari turbarique possit, quae ad jus publicum pertinere recte existimantur. In eos igitur, qui fines sui juris egressi omnium saluti periculum affere videantur, respublica suo jure animadvertit, quo in posterum melius tueatur instituta publica atque sustineat. Est igitur reipublicae harum rerum animadversio, nec enim sine jure delictorum, quibus salus omnium agatur, coercendorum sistere potest idque jus reipublicae apud Romanos ex duplici fonte fluxisse videtur, et ex jure sacro et ex jure talionis. Ac primum quidem videamus, quae vestigia juris sacri appareant in jure publico atque existant.

Atque quis est, quin cernat, quam prisca fuerit illa opinio atque multorum populorum communis, sceleribus peccatisque humanis numen ipsum violari divinum et Deorum iram flecti ac placari expiationibus ac lustrationibus per sacerdotes publicos factis? Respublica igitur, quum homines sceleratos poena afficeret merita, partes Deorum suscipiebat ultorum. In hanc rem potest afferri primum vis vocabuli supplicii, quod quidem constat, quum ducatur a placando, in ea significatione quasi natum esse, ut esset sacrificium piaculare, quo expiarentur Deorum religiones atque homines in gratiam cum Diis redirent. Hinc quum homines scelerati caput atque bona Diis inferis

consecrarentur, nata est illa vis, qua semper fere legitur. Nec vocabulum castigationis ab initio videtur alia vi usurpatum esse nisi lustrationis; nam is qui lustrabatur, tanquam agebatur vel potius fiebat castus, et postea demum adscivisse significationem poenae. Jam vero quis dubitat, quin sacratio capitis ex jure sacro repetenda sit? Nam qui leges sacratas violaverat, is erat sacer sive sacratus poteratque a quovis necari et erat jure caesus. Nec Romanorum ille mos, ut hominem capitis damnatum securi percuterent, videtur absimilis esse mori hostiae feriendae ad Deorum iram placandam. Quo tempore autem sacratio capitis sit abolita, pro certo quidem affirmari non potest, attamen una cum jure sacro etiam poenas, quae inde proficiscerentur, in oblivionem venisse et pro capitis sacratione paulatim aquae et ignis interdictionem in usum receptum esse probabile est.

Jam circumspiciamus, ex quo altero fonte reipublicae jus puniendi manasse videatur. Atque antiquissimis temporibus, quum leges et judicia essent nulla, par pari referebant, sanguinem sanguine, caedem caede expiabant. Paulatim vero, quum ex fera agrestique vita ad cultum humaniorem civilemque deducerentur, respublica jus scelerum vindicandorum consanguineis et necessariis ejus, qui violatus vel caesus erat, ademptum sibi soli vindicavit atque jure talionis sublato homines sceleratos in judicium vocare coepit. Cujus causarum publicarum originis sunt haud pauca, quae nos admo-
neant. Ac primum marito etiam postea per leges licebat adulterum comprehensum interficere. Quid quod addictio debitoris, qui solvendo non esset, vix potest aliunde repeti? Nec desunt exempla, quibus perspicuum fit, ad jus talionis etiam in republica legibus temperata haud raro descensum esse. Liv. III. 58. Cic. p. Mil. 3. 4. Denique quemadmodum supplicium ad sacram illam animadversionem referendum esse constat, sic poenam ex cupiditate injuriae privatim ulciscendae esse natam, ex vi naturaeque verbi ipsius satis apparet. Sed fortasse quaret quispiam, qui fieri potuerit, ut hae duae puniendi rationes inter se diversae eodem tempore Romae vigerent. Id vero respicientibus nobis tres stirpes Etruscorum, Latinorum, Sabinorum, quarum sua quaeque instituta haberet, in unius populi corpus coaluisse, facillimum est ad intelligendum.

Cap. II.

De curriculo causarum publicarum.

Jam in curriculo causarum publicarum tres gradus atque aetates discernuntur. Ac prima quidem aetas, quae inde ab ultima urbis memoria repetitur atque regno Servii Tullii terminatur, judicia comitorium curiatorum continet; per alteram, quae a rege Servio

usque ad legem Juniam Iciliam 494. a. Ch. manat, aetatem comitiorum centuriatorum judicia erant; tertia judicia, quae a lege Junia usque ad liberam civitatem eversam inter comitia centuriata et tributa divisa erant, complectitur. Atque de illis quidem duabus superioribus pauca sunt dicenda. Judicia enim reges habuerunt, qui aut ipsi cum consilio judicabant, aut ad duumviros perduellionis sive quaesitores parricidii causas publicas delegabant, nec dubium est, quin a regibus provocatio fuerit ad populum h. e. ad patricos Cic. de rep. II. 31. Liv. I. 26.

Altera causarum publicarum aetas incipit a rege Tullio, comitiorum centuriatorum auctore. Quo instituto quum patricii et plebeji tanquam ad unum populum conflati essent, ad eum post reges exactos judicia publica lege Valeria de provocatione videntur translata esse. Verum id quod et legibus sacris et duodecim tabulis sancitum erat, ne de capite civis nisi comitiis centuriatis rogari liceret, sitne jam a Servio rege profectum et lege Valeria renovatum, an lege Valeria demum effectum, in dubio est nec potest historiae fide comprobari. Liv. II. 41.

Propius autem est fidem vel potius constat, comitia curiata post regem Servium nunquam de capite civium judicasse ne patriciorum quidem, quum illud concilium populi Liv. VI. 19, apud quod Manlius Capitolinus causam dixit, ad comitia tributa sit referendum.

Jam tertia illa causarum publicarum aetas a lege Junia incipit, qua lege legi sacrae tanta vis accessit, ut, qui tribunum plebis dicto factove laesisset, non solum ut sacer impune necaretur sed etiam comitiis tributis, h. e. a plebe, quacunque poena plibi videretur vel etiam supplicio afficeretur. Hinc igitur primordia judiciorum plebis sunt profecta, quae quidem, ut par fuit, multo angustioribus terminis circumscripta erant, quam centuriatorum. Nec enim fere aliae res nisi quibus jus plebis imminueretur vel laederetur, eorum judicio subiciebantur. Attamen judicia plebis tribunorum acrium atque fortium opera fines exiguos, quibus ab initio continebantur, egressa plus in dies juris ad se rapiebant, nec igitur a re alienum esse ducimus de generibus causarum, quae solebant judicari a plebe, pauca dicere. Atque retinuerunt jus statuendi de capite vel exsilio eorum, qui leges sacras violassent, ut Appii Claudii Liv. II. 61. Deinde plebs in eos, quibus rei capitalis dies dicta erat, quum ante diem praestitutam in exsiliu abiissent, aquae atque ignis interdictionem constituebat, ut facultatem redeundi in patriam iis eriperet, ut Marcio Coriolano Liv. II. 34. Et permisit nonnunquam senatus plebi judicium de capite civis, si pertimescendum esset, ne reus a populo centuriatim citato liberaretur, ut de M. Mantio Capitolino. Longe vero plurima judicia fiebant a plebe de reis, quibus multa irroganda erat, nec tamen raro tribuni etiam de gravioribus delictis, ut de perduellione, quippe quibus quum ad universam rempublicam pertinerent, etiam plebis commodis officeretur, plebem tributim vocabant.

Ex quo autem centuriæ cum tribus confluerunt, idque haud ita multo post Decemviratum ex republica sublatum factum esse propabile est, Conf. Peter. hist. Rom. I. p. 182, et Halimii excursum ad Cic. Phil. II. 33. — nec enim dubitari potest, quin ex anno 241. quo anno triginta quinque tribus esse coeperunt, centuriæ numerum confecerint trecentarum quinquaginta — illud discrimen utriusque generis comitorum jam non apparuit.

Cap. III.

De actione causarum publicarum comitorum propria.

Initium actionis erat diei dictio. Ac dicebat diem magistratus, si res ageretur apud populum, Consul vel praetor, sin ad plebem, tribunus vel aedilis, nec licebat his posterioribus centuriatis accusare, nisi eorum rogatu a magistratibus majoribus comitia vocata erant. Magistratus igitur diem reo dicebat, h. e. denunciabat, se certa die eum accasaturum. Nec vero id prima die fieri licebat, sed ter dies prodicebatur, sive diei dictio intermisso temporis spatio ter repetebatur et quarta demum die res agebatur, id quod apparet quum ex multis Livii locis, tum ex loco Ciceronis p. dom. 17. „tam moderata judicia populi sunt a magistratibus constituta, ut ne nisi prodicta die quis accusetur: ut ter ante magistratus accuset intermissa die quam multam irroget aut iudicet: quarta sit accusatio trinum nundinum prodicta die, qua die iudicium sit futurum.“ Quibus ex verbis liquet, moris fuisse ut magistratus tribus deinceps mundinis, sive ter per septemdecim dies accusationem repeteret et quarta demum die causa ageretur. Ea diei dictio ter repetita habebat anquisitionem Liv. 26. 3., quae fuit ea pars accusationis, qua poena pro ratione delicti a magistratu constitueretur; anquirebat autem magistratus aut capite aut pecunia, qua in re licebat reo dicere ad populum sibi conciliandum, vel eum qui accusabat precibus movere, ut ab accusatione recederet. Atque magistratu postulante vadimonium debebat promittere reus h. e. vadibus sive sponsoriibus dandis promittere, se die praestituta ad iudicium affuturum. Quod si recusaret, custodiae sive vinculis tradebatur Liv. III. 13., XXV. 4. Cic. in Verr. V. 8. Quodsi aut reus solum verteret, aut tribunus aliquis intercederet, aut accusator a causa recederet, causa instituta aut ampliari aut omitti poterat. Sin vero nihil ejusmodi esset in mora, quin causa ageretur, reus veste mutata cum cognatis et affinibus item sordidatis solebant misericordiam populi commovere Liv. VI. 20. Tum demum quarta die quum populus vocatus esset, reus citabatur. Qui si se non sisteret, quum exsulatum jam ivisset, aqua et igni ei interdicebatur; si ignoraretur, vertissetne jam reus solum necne, aut de poena ab accusatore constituta suffragium inibatur, aut dies longius

prodicebatur. Liv. XXV. 4.; si excusaret reus morbum aut aliquam justam rem, cur abesset, nova dies praestituebatur. Liv. XXXVIII. 52. Sin vero is, qui postulatus erat, adesset atque sub rostris staret, quum magistratus, qui accusabat rogationem in reum latam recitaverat, reus aut ipse causam dicebat aut, quod tamen raro fiebat, per patronos defendebatur. Liv. XXXVIII. 58.; interdum etiam fiebat, ut amici rei laudatores prodirent et merita decoraque et rei ipsius et familiae ejus laudibus efferentes eum populo commendarent. Liv. III. 12. Deinde testibus interrogatis literis tabulisque et quae ad probandum pertinebant, prolatis populus in suffragium mittebatur; postremo, prout suffragiorum latio exitum habuerat, aut condemnatio aut liberatio aut ampliatio pronuntiabatur. Condemnatum poena statim sequebatur.

Cap. IV.

De quaestionibus extraordinariis.

Res capitales igitur comitiis judicabantur, eademque multitudo potestatem et judicandi et legum, quibus delicta coercerentur et punirentur, rogandarum habuit. Unde id percommode fluxit, quod quum delicta, de quibus etiam tum leges essent nullae, in iudicium venirent, genera delictorum nova ad jus receptum accedebant. Quae quum ita sint, quamquam non potest dubitari, quin comitiis jus ex cultum magis sit et perfectum, tamen incommoda, quae ex judiciaria multitudinis potestate redundarunt, haud sane sunt contemnenda. Ac primum quis est, quem fallat, actionem comitiorum non ita expeditam, immo tardam atque molestam fuisse, nec raro in tantis patrum ac plebis discordiis iram atque studia intervenisse et jus, quum non solum factiones coalitionesque vim haud mediocrem haberent, sed etiam viri summi auctoritatem suam non raro interponerent, ex causis et personis saepe variasse? Huc accessit, quod populus tanta delictorum in dies crescente multitudine obruta est, ut rebus judicandis jam non sufficeret. Quod quum in dies magis sentiret, populus quaesitores eligere coepit, qui quum quaestioni praefecti essent, pro populo judicarent. Hinc repetendum est initium quaestionum extraordinariorum. Atque in iis quidem causis, quarum judicatio penes Senatum erat, senatus quaestiones decernebat, quum vel consulem vel praetorem vel dictatorem quaestionibus exercendis diceret. Liv. IX. 26. At si causa apud plebem esset agenda, aut rogatione facta plebs senatui mandabat, ut decerneret, quem de magistratibus vellet quaerere, ut lege Petilia factum est. Liv. XXXVIII. 54. et rogatione Marcia. Liv. XLII. 22. aut lege permittebatur arbitrio plebis, quem vellet quaestioni praeficere, ut lege Mamilia Sall. Jug. 40; nec desunt exempla, ex quibus intelligi pos-

sit, nonnunquam senatum, quum placuisset quaestionem habere, addidisse, quid potissimum quaesitores sequerentur sive iudicii formulam. Liv. XXXI. 12. Atque quaesitores solebant consilium habere, quo adjuti iudicabant. Liv. XXIX. 20. Quibus ex quaestionibus, quae extra ordinem fiebant, in dies populo gratioribus et magis acceptis, quippe quibus onus grave de cervicibus multitudinis dejiceretur, paulatim quaestiones profectae sunt perpetuae nec tamen ideo quaestiones illae extraordinariae abrogatae sunt; immo vero remanserunt ad eas causas iudicandas, quibus nulla quaestio perpetua esset instituta. Ita lege Pupia Valeria auctoritate pontificum senatus quaestionem de pollutis sacris in Clodium decrevit eamque extraordinariam, quum iudices non sortitione darentur sed a praetore ederentur, qui de incestu iudicarent. Cic. ad Att. I. 13. 16. Praeterea etiam descendebant ad ejusmodi quaestiones, si in delicta gravius quam per legem quaestionis perpetuae fieri liceret, vellent animadverti, ut lege Pompeja quaestio de caede Clodii extraordinaria in Milonem decreta est.

Cap. V.

De quaestionibus perpetuis.

§ 1.

De institutione, incremento, praesidibus quaestionem perpetuarum.

Quaerentibus nobis quando iudicia a comitiis ad quaestiones translata sint perpetuas, eam mutationem constat non uno tempore neque subito factam esse, sed pedetentim, prout ujus postularet. Perpetuae autem vocantur, quia annuae erant et ad discrimen earum, quae antea in singulas causas et ad tempus institutae erant; atque eas multis de causis praestitisse iudiciis comitorum primo obtutu apparet. In locum enim populi mutabilis nec raro factionibus lacerati successerunt iudices annui, qui certis legibus et praescriptae juris normae addicti, nulla alia delicta nisi quae lege quaestionis continerentur, persequerentur nec poenas nisi lege praescriptas constituerent. Ac prima quidem quaestio fuit repetundarum lege Calpurnia 149 a. L. Calpurnio Pisone Frugi sociorum causa constituta. Eamque cum decursu temporis aliae et suis quidem propriisque legibus constitutae quaestiones secutae sunt, quarum numerum Sulla potissimum auxit, ita ut Ciceronis tempore octo conficerent. Erant autem quaestiones repetundarum, majestatis, peculatus, ambitus, ad quas accesserunt: inter sicarios, veneficium, vis, falsum. Cic. de nat. D. III. 30. et pro Clu. 53, ubi de generibus quaestionum uberius disputatur. Atque priusquam res in iudicium veniret, videndum erat praetori,

ex quo genere delictum esset, ut posset ad suam quodque quaestionem deferri, nec raro usu venit, ut pro diversa interpretatione unum idemque delictum ad complures leges ideoque ad complures quaestiones posset revocari. Singulis autem quaestionibus praesidebat quaesitor, qui vel praetor vel iudex quaestionis erat, ut liquet ex verbis Cic. in Verr. I. 10. „Quaesitor est, quicumque quaestioni capitali praest, sive is praetor est, sive non est.“ Praetores enim sex Cic. p. Mil. 15, quorum numerus a Sullu duobus auctus est, sortiebantur quaestiones, quibus quisque praesesset. Duobus autem jurisdictionem habentibus privatam, quum reliqui sex, qui causas publicas agebant, quaestionibus publicis non sufficerent, complures iudices quaestionis accesserunt, Zumpt ad Verr. I. 61, qui quum in singulas, quarum essent quaesitores causas, antequam id munus susciperent, jurarent, et ipsi tum, quum quaestionem haberent, in iudicium vocari possent non magistratus, sed adiutores praetorum fuisse nec a populo creati sed ex albo iudicum electi videntur. Atque moris fuit, ut unus praetor vel iudex quaestionis unam quaestionem exerceret, nec si interdum unus duabus quaestionibus praeserat, id aliam ob causam factum esse videtur, nisi quod praetor alterius quaestionis vel in morbum inciderat, vel tot causis suae quaestionis distentus erat, ut solus onus sibi impositum sustinere non posset. Ita Cn. Domitius Calvinus eodem tempore quaestionem habuit de vi Cic. p. Cael. 13., et de ambitu — Cic. ad Q. fr. II. 3. 13. nec rursus singulae quaestiones plus unum praetorem habuisse videntur praeter unam inter sicarios, in qua duo praetores commemorantur Cic. p. Clu. 53., quod aut legitimum et ordinarium fuit, [aut ideo factum est, quod tum causarum multitudo huic quaestioni delata fuit tanta, ut unus omnibus agendis par non esset; et sane est veri simile, lege qua quaeque quaestio constituta erat, etiam si quid ejusmodi extra ordinem eveniret, satis provisum fuisse.

§ 2.

De iudicibus, qui in quaestionibus perpetuis considebant.

Quarentibus nobis, cujus ordinis iudices, ex quibus constabat consilium praetoris, fuerint, illius iudiciariae controversiae paucis est mentio facienda, quae non minima certamina quam illa, quae fuit de agro publico, commovit. Atque ab initio quidem quaestionibus perpetuis constitutis praetor urbanus album iudicum ex ordine senatorio selectorum quotannis proponebat — Cic. p. Clu. 43. — nec fuit quidquam quod retinere plus senatus interesset, quum senatores de iis, qui provinciis praefuerant, item senatoribus, si repetundarum aut peculatus postularentur, iudicarent; idque jus praecipuum usque ad C. Gracchum obtinuerunt; qui quum iudicia senatoria corruptelis infamata maxima flagrarent invidia, id novavit in iudiciis, ut pro trecentis illis senatoribus

totidem equites plebejos eligeret, qui iudices essent. Horum enim ordo, divitiis in provinciis negotiatione et mercatura paratis praepollens, novus in republica exstiterat neque tamen quum ob censum solum quadringentorum millium a censoribus adscriberentur equitibus, sunt confundendi cum illis sex suffragiis equitum, qui filii senatorum equo publico merebant. Indiciis igitur ad equites translatis, si quis putat ea re provincialibus ac sociis melius esse consultum, magnopere errat; nam neque contra iniurias ac vexationes equitum ex feneratione ac vectigalium, quae equites redemerant, exactione profectas, jus suum Romae persequi neque ut equites condemnarentur, efficere poterant et senatores, qui praecerant provinciis, dummodo rapinis equitum indulgerent, si ipsi postea repetundarum postularentur, non minus facile quam antea liberabantur. Inde ab illa iudiciorum translatione coeptum est de possessione quaestionum acerrime pugnari nec fere desitum est antea, quam quaestiones sublatae sunt. Jam quam celeres mutationes iudicia subierint ex duabus legibus eodem nomine inscriptis illis, sed inter se contrariis liquet, ex legibus Serviliis, quarum altera lata est a Q. Servilio Caepione, consule 106, qua lege iudicia equitibus adempta ad Senatores rursus translata sunt — Cic. de Or. II. 48. Brut. 44. Et mirum sane videri potest, eam legem minime popularem illo ipso tempore, quum opes populares per Marium maxime vigere inciperent, perlatam esse. At ea res nihil admodum admirationis habebit, si meminerimus, Metellum illo tempore ex Numidia reducem ob virtutes singulares non solum cognomine Numidici et honore triumphii decoratum esse, sed etiam ob id ipsum tanta floruisse gratia populari, ut auctoritati ejus multitudo haud gravate de translatione iudiciorum cederet. Conf. Peter hist. Rom. p. II. p. 78. Nec tamen senatus ea diu retinuisse videtur, quum altera lege Servilia a Servilio Glaucia, cujus praetura anno 100 turbulentissima fuit, iudicia equitibus reddita esse suspicari liceat, quod quidem satis constaret, nisi hanc legem praescriptione sua ac forma propius accedere ad legem repetundarum quam ad iudiciariam primo adspectu pateret. Praefinitur enim ea, quomae plus magistratibus pecuniam accipere liceat et cavetur ne quis senator iudex sit. Itaque quum haec altera Servilia ad repetundas solas pertineat, illam translationem iudiciorum ad ordinem equestrem alia lege, cujus nec tempus nec auctorem novimus, factam esse conjectura assequi possumus. Id certe, iudicia apud equites a Graccho usque ad Sullam per quinquaginta fere deinceps annos paucis annis illis inde ab consulatu Servilii superioris exceptis mansisse historiae fide comprobatur. Cic. in Verr. I. 13. nam de M. Livii Drusi tribuni lege anno 91., ut senatui trecentis equitibus aucto iudicia redderentur, vix attinet uberius dicere, quum ea perlata esse non videatur. Sulla vero, quum opes optimatum firmare vellet iudicia senatoribus reddidit, quae quum mox vetere infamia denuo flagrarent, Pompejus post tribuniciam potestatem restitutam quum non minor de iudiciis exarsura videretur contentio — Verres enim illo ipso

tempore inter reos receptus erat — per L. Aurelium Coltam praetorem lege Aurelia judicia inter senatores, equites, tribunos aenarios aequabiliter divisit — Cic. ad Att. I. 16., ad Q. fr. II. 6., Phil. I. 8. Hos autem iudices tertii ordinis, sive tertiam quam vocant decuriam, Caesar quum opes sonatus novo vellet augere incremento sustulit. Suet. Caes. 41. Postremo Antonius ad gratiam popularem sibi colligendam eodem die, quo Cicero primam Philippicam habuit, legem promulgavit, qua tertiam iudicum decuriam a Caesare sublatam, ita restituit, ut in his iudicibus eligendis census a Pompejo praefiniti. Conf. Halm. ad Cic. Phil. I. 8., ratio haberetur nulla, qua lege Cic. queritur, Antonium faece plebis et hominibus sui studiosis subsellia iudicum referuisse Phil. VIII. 9., XIII. 2. Controversia iudiciaria jam breviter exposita restat, ut de numero iudicum pauca dicantur. Atque initio quidem quum quaestiones admodum paucae essent, suum quaeque quaestio lege qua constituta erat, definitum iudicum numerum habuit, velut in quaestione de repetundis ex lege Servilia quadringenti quinquaginta iudices considerant. Postea vero numero quaestionum paulatim aucto omnium iudicum, quos praetores per annum in consilium mittebant, album proponebatur, ex quo in singulas quaestiones idoneus iudicum numerus eligebatur. Sed neque quot iudices singularum quaestionum fuerint neque omnino, fuerintne certus cuiusque quaestionis numerus, constat. Quae quum omnia sint dubia nec ex fontibus, qui exstant, quidquam pro certo affirmari possit, aliam aliis temporibus eius rei rationem fuisse veri simile est. Itemque de numero iudicum, qui in singulis causis ad consilium adhibebantur haud parva ex causis quas novimus proficiscitur discrepantia ac varietas; id quod ex enumeratione paucarum causarum perspicuum fiet; nam in causa Pisonis consederunt septuaginta quinque iudices Cic. in Pis. 40., in Milonem quinquaginta unus, in Scaurum et Gabinium septuaginta Cic. ad Q. fr. III. 4.

Cap. VI.

Actio causarum quaestionum perpetuarum propria.

Omnium primum de loco, ubi quaestiones habebantur, pauca dicere aggrediar. Ac vocabulum de hoc loco proprium est tribunal. Erat autem tribunal locus editus sive suggestus forma quadrata, ex lapide vel ligno exstructus, ad quem per gradus ascendebatur, ubi sedebat praetor vel is, qui praesidebat iudicio. Nec ab initio spatium in tribunali ita magnum fuisse videtur; paulatim vero, quum praeter sellam praetoris curulem positam et amici et, quos sibi in consilium advocaverat, et scribae cum praetore una sederent Cic. Brut. 84., de Or. I. 37., non potuit non ampliari atque

dilatari. Et numerus tribunalium, postquam quaestiones perpetuae augeri sunt coeptae, paulatim crevit. Erant autem omnia in foro exstructa nec operata atque subselliis illis circumdata, in quibus iudices, accusator, reus, patroni advocatique suo quisque loco sedebant. Circumstabat autem corona eorum, qui audiebant Tusc. III. 20. Sed haec quidem de loco, ubi iudicia fiebant. Initium autem actionis ipsius proficiscebatur a postulatione. Accusator enim postulabat a praetore, ut sibi liceret nomen ejus, quem eondemnari vellet, deferre Cic. ad Div. VIII. 6. Nec raro fiebat, ut certamen inter complures accusatores existeret, cui potissimum delatio daretur. Quod si ita esset, tum descendebatur ad divinationem, quam vocabant, sive ad actionem de constituendo accusatore. Quae appellatio unde repetenda sit, valde ambigitur. Ac sunt qui dicant, id quod simillimum est veri, divinationem inde appellatam esse, quod iudices, quum leges ac testimonia alias sequerentur, de accusatore constituendo nisi rei futurae indiciis iudicare et paene divinare non possent, quem ad accusandum maxime idoneum haberent; aliis autem alia hujus vocabuli interpretatio probatur, quos missos faciamus. Hac via igitur is reperiebatur, qui princeps esset in agendo, qui suo nomine accusaret ceterisque, qui item actionem postulaverant, locum subscriptorum relinqueret; sic enim vocabantur, qui principem illum tanquam primarum partium actorem in accusando ita adjuvarent, ut si quid ab eo praetermitteretur, ipsi postea id dicerent; quorum de numero nihil constat, nec tamen videntur unquam plus tres subscripsisse. Sed accusatore constituto res veniebat ad delationem nominis. Eam ab initio et re et tempore diversam fuisse a postulatione, quum ex aliis testimoniis, tum maxime ex Cic. ad div. VIII. 6. liquet; postea vero, quin utrumque vocabulum in eadem re positum sit, dubitari nequit; quocirca perraro fit postulationis mentio et ubi legitur, ex ea significatione, in qua quasi natum sit, exiisse et vim delationis sibi adscivisse videtur. — Cic. in Vat. 14., ad Q. fr. III. 1. 5. Cum delatione fere conjuncta erat interrogatio, quae fiebat, si reus in delatione adesset. Licebat enim jam tum accusatori reum de rebus, quae essent ad causam agendam maximi ponderis, breviter interrogare Cic. in Ver. I. 2. Eam vero excipiebat inscriptio; debebat enim praetor vel iudex quaestionis, quid faceret causam quidque veniret in iudicium, breviter in tabulis consignare vel periculum quaestionis conficere, quod item ab accusatore subscribebatur. Conf. Ascon. in Mil. 55., eaque inscriptio referebatur in tabulas publicas sive in codicem quaestionis Cic. in Verr. II. 41. 43. Eam autem in actione religiosissime sequi debebant praetor et iudices, ita ut reum absolvi necesse esset, si crimine illo, quod inscriptione positum esset, non teneretur sed alio nomine reus esset. Postremo a praetore nomen recipiebatur inter reos, in qua nominis receptione et dies cognitionis futura praestituebatur; is erat dies post receptionem, prout res postulabat, vel decimus, vel tricesimus vel centesimus; quin etiam Cicero ad causam instruendam inquisitionis tempus in Siciliam

sibi postulavit centum decem dierum ad literas ac testimonia in Verrem conquirenda. Cic. p. Rosc. A. 10., in Verr. II. 38. Tum quum dies cognitionis venerat, causa apud iudices agebatur. Actio autem ipsa incipiebat a citatione rei et accusatoris per praecognitionem facta Cic. in Verr. II. 40. Quodsi reus non adesset, non ille quidem absens condemnabatur, id enim per leges fieri non potuit, ut quisquam indicta causa damnaretur; sed si reus fuga se eripuisset, ne causam diceret, ea fuga aqua et ignis interdictione adjecta pro justo exsilio habebatur. Cic. in Verr. II. 17. At si adesset in iudicio, mutaverat autem, ut moris fuit, vestem ad misericordiam movendam, iudicium constituebatur. Id fiebat vel sortitione vel editione iudicium; atque illa quidem ordinaria, usitatio certe editione fuisse videtur. Ex albo enim iudicum selectorum praetor ex urna sive sitella, in quam iudicum nomina coniecta erant, tot nomina educebat, quot legis cujusque actione ac formula exacte definita erant. Numerus vero eorum, qui post sortitionem vocabantur delecti pr. Mur. 39., in Vat. 11., ut jam supra dictum est, pro causarum genere ac pro tempore admodum variabat. Tum fiebat rejectio iudicum alternorum h. e. licebat et reo et accusatori certum eumque singulis legibus praestitutum numerum rejicere, in quorum locum praetor alios subsortiebatur, dum numerum necessarium conficerent. Cic. in Verr. I. 10., pr. Clu. 33. Perraro autem nec fere nisi in lege Licinia de sodalitiis commemoratur editio iudicum, quos accusator eligebat, quod genus iudicii Cic. p. Planc. 15., acerbum et iniquum increpat. Conf. Cic. p. Sull. 33. A quo diversum fuit alterum editionis genus a praetore factae, de quo paulo uberius videtur disputandum esse. Atque adhibitum est in causa Clodii de incestu postulati, Conf. Peter. hist. Rom. p. II. p. 220. Praeterea autem in lege Servilia de repetundis editioni aliquid loci fuisse legimus. Eam quidem legi repetundarum similiorem esse quam legi iudiciariae jam supra est dictum. Attamen et de editione ac de rejectione alternorum iudicum, quae hac lege provideantur, cognoscere operae pretium fuerit. Praefinitur quidem ea lege, quo ne plus pecuniae magistratibus a civibus, sociis, peregrinis accipere liceat, qui plus accipiat, ut ejus nomen repetundarum deferatur, sed item adjicitur, ut si nomen receptum esset, a praetore 450 iudices ita ederentur, ut nemo senator, nemo plus sexaginta annos natus, nemo minor triginta annorum esset. Ex quo iudicum numero utrinque centeni eligerentur, ex quibus quinquagenos rejicere liceret, ut iudicium ex centenis iudicibus constaret.

Jam ut eo redeat, unde huc digressa est oratio, rejectione facta, quum iudicum, qui constituebant iudicium, nomina a praetore in libellos sive tabellas relata erant ipsique juraverant Cic. in Verr. I. 6., actio quae proprie vocatur, sequebatur. Oratione enim perpetua et causa explicabatur ab accusatore ejusque subscriptoribus et a reo dicebatur. Cic. in Verr. I. 11., idemque fiebat a patronis vel advocatis nec raro complures patroni unius rei patrocinium susceperant, ut pro Murena Hortensius, Crassus, Cicero. Atque per multos annos tempus ad dicendum liberum fuerat neque ullis

circumscri ptum terminis, quum vero ea libertate haud raro abuterentur ad diem dicendo eximendum reumque tali modo ampliandum Cic. p. Tull. 6., tempus legitimum legibus praefiniri oportuit, ejusque rei auctor fuit Pompejus, qui quo causarum actionem magis acceleraret, singulas causas spatio quadridui terminavit, ita ut per tres dies testimonia dicerentur, quarto die accusatori binae horae, reo ternae ad perorandum darentur, de Fin. IV. 1. eodemque die judicium pronuntiaretur. Ac temporis quidem spatium, quo longius dicere non liceret, clepsydra definiebatur, de Or. III. 34., quam mensuram nisi permissu praetoris egredi non licebat. Quum utrinque peroratum erat atque praeco verbo „dixerunt“ finem dicendi fecerat, in Verr. II. 30., jam ad altercationem veniebatur, qua brevibus interrogationibus responsisque, ultro citroque datis et acceptis res minus perspicuae illuminarentur. Eam autem actionis partem excipiebat probatio, quae posita erat in confessione, testimoniis, tabulis literisque indicibus a scribis suo loco recitatis. Nec raro audiebantur laudationes, quibus rei a viris honoratis vel ore vel per literas publice afficiebantur, quibus sane jus interdum flexum esse constat. Tum judices sententiam dicebant, videreturne reus crimine lege quaestionis designato teneri necne. Ratio autem sententiae ferendae, quae quidem legibus tabellariis instituta erat, legitima haec fuit, ut unicuique judicum ternae tabellae darentur, ex quibus una litera C., altera A., quarum illa tristes, haec salutaris vocatur p. Mil. 6., tertia N. L. inscripta erat. Ut quisque de reo sentiebat, ita unam tabellam et nudis quidem brachiis literam digitis obtegens conjiciebat, nec ita multo post tabellis numeratis eam sententiam, quae ex plurimis tabellis profecta erat, praetor pronuntiabat. Quodsi plurimi judices tabellam N. L. inscriptam dedissent, causa prodicebatur sive fiebat ampliatio. Praetor enim de consilii sententia dicebat, amplius eognoscendum esse Brut. 22. p. Caec. 10. Id amplius in quaestione de repetundis comperendinatio vocabatur, qua in altera actione causam denuo ampliari non licebat. Glaucia enim primus tulit, ut comperendinaretur reus, antea autem vel judicari prima actione poterat vel amplius pronuntiari, in Verr. II. 1. 9. Atque si reus condemnatus erat ad damnum de suo reparandum, judices litem aestimabant h. e. computando efficiebant, quantum pecuniae reo litis nomine solvendum esset; idque saepissime usu venisse in repetundis et peculatu per se liquet. Judicium autem a praetore pronuntiatum pro re judicata erat, in Verr. II. 2. 9., nec poterat ab eo provocari. Sine mora poena constituta exigebatur. Is, cui aqua et igni interdictum erat, nisi jam ante rem judicatam solum verterat, quam celerrime urbem relinquebat, sin multa constituta erat, nisi properabat solvere, bona ejus publicabantur. Qui vero absolutus erat ejusdem causae iterum arcessi non poterat. Supplicium autem in civem Romanum, nisi forte parricidii reus erat, in quaestionibus constituebatur nunquam. Postremo is, qui condemnatus erat, a nullo nisi a populo quum lege rem judicatam rescindebat, in integrum restitui poterat, nec rara sunt exempla restitutionis Liv. V. 46. Cic. p. Clu. 36.

PARS II.

De generibus causarum publicarum.

Cap. I.

De partitione criminum.

Priusquam de partitione criminum dicamus, prooemiandi causa ad notationem vocabuli criminis praevertamur, ut quae sit propria ejus vis quamque late pateat perspiciamus. Ac quum nemini dubium esse possit, quin ducatur a verbo cernendi *κρίνω*, proprie id est, de quo cernitur. Est igitur id, de quo et praetor cognoscit et judices decernunt h. e. res vel causa quae lege agitur, ut crimen Scandilianum Cic. in Verr. III. 61. Quum autem sine accusatione decerni non possit, ea vis ut sit insimulatio longe frequentissima est, quae elucet ex multis locutionibus, ut: crimen ambitus, criminis delatio, crimini dare, crimine teneri etc. Quod quum ita sit, de initio accusationis, vel quod eodem redit, de insimulatione proprie dictum esse apparet. Quod quum accusatio nisi jure antea laeso esse non possit, jam crimen pro scelere ipso, nec tamen a Cicerone dicitur.

Quibus praemissis jam ad id, quod est hujus institutae quaestionis, aggrediamur, ad partitionem criminum. Quorum duo discernuntur genera. Possunt enim scelera committi aut in singulos cives reipublicae, aut in societatem universam atque pacem fidemque publicam. Ac primum quidem genus, quibus singuli ita laeduntur, ut pro publicis sint, quum respublica ea in se ipsam commissa interpretetur, dividitur in quatuor partes: pertinent enim vel ad bona aliena, ut furtum, rapina, vel ad alienam existimationem, ut injuria, vel ad alienam libertatem, quod fit plagio, vel ad aliorum vitam ac valetudinem, quod fit caede et parricidio.

Alterum genus est eorum, quibus periculum universae societati afferatur. Ea possunt committi aut in rempublicam universam, ut ab iis, qui perduellionis vel majestatis crimine tenentur, aut sunt delicta, quae in reipublicae administratione fiunt, quae sunt tria: repetundae, peculatus, ambitus; aut quibus pax fidesque publica perturbatur, quod fit vi, incendio, falso, perjurio.

Itaque partitione proposita, jam de singularum partium criminibus ita dicam, ut quae ad intelligentiam discipulorum Ciceronis scripta legentium accommodata sint, paucis illustrem. Atque incipiam ab eo gerere, quod quum tanquam materies longe plurimis orationibus sit subjectum, adolescentibus notum ac pertractatum esse debet; ab iis scilicet sceleribus, quibus societas reipublicae universae in discrimen vocetur, eaque quum tribus partibus contineantur, de prima primum breviter agam. Ea pars autem quum versetur in criminibus perduellionis et majestatis, de iis jam aggrediar dicere.

Cap. II.

Crimen perduellionis.

Ac primum quaeritur, quid sit perduellio, quae quo planius definiatur, originem verbi respici oportebit. Est autem conflatum ex particula „per“ fortiore intellectu pro „perquam“ sive „admodum“ posita et ex duello, quod antiquitus dictum est pro bello. Perduellis igitur fuit hostis externus illo tempore, quum hostis in peregrino solo dicebatur. Quum vero postea „hostis“ de iis, qui arma contra rempublicam ferrent, diceretur, vocabulum perduellis coeptum est poni in eo, qui quum esset civis, hostilem in modum ageret in rempublicam, sive rebus novis studebat, sive prodicionem meditabatur, sive denique ita se gerebat, ut inde in communem salutem tranquillitatemque mala redundare possent. Sed discedamus ab iis, quae sub regibus perduellionis nomine judicata ac vindicata sunt, nisi forte supplicium de perduellis sumtum Liv. I. 26. dignum videtur, quod legatur. Percurramus potius ut properantes, quae exstant perduellionis genera in civitate libera.

Ac prae ceteris id, quod ex odio in regnum suscepto facile explicari potest, regnum affectatum sive suspicio regni appetendi in perduellionibus fuit. Nam lege Valeria is sacer fuit, qui regni occupandi consilia inisset. Liv. II. 8. Eamque ob causam perniciosissimae habebantur res, quibus via ad regnum muniri posset; quocirca severissime cautum erat, ne quis populum convocaret, ne quis extra urbem concionem haberet, ne secessio fieret, ne forte temere cives coirent, ne coetus nocturni essent. Liv. II. 28., VII. 16. Praeterea in hoc genere sunt, si quis potestatem sibi arrogaret

eave abuteretur, si quis verberasset necassetve civem Liv. X. 9. Cic. de rep. II. 36. Sacratio etiam capitis proposita erat, si quis tribunis plebis aedilibusve nocuisset Cic. de leg. III. 4. Atque haec quidem scelera in republica ipsa nascebantur, quibus adjungenda sunt ea, quae tanquam extrinsecus illata saluti communi pernicioso viderentur; nec erat ullum proditioe majus. qua quis patriam, oppidum, cives hostibus tradere vellet, neque minus capitale erat, ad hostes perfugere hostemque in patriam concitare eumque armis, pecunia aliave quavis ratione adjuvare Liv. VIII. 37. Ejus modi facinora, qui in se admiserant, vel ex arbore infelici suspendebantur, vel de rupe Tarpeja dejiciebantur, vel securi percutiebantur. Liv. II. 5. VI. 20., nec raro post mortem ignominiae causa accedebat bonorum publicatio, aedium eversio, ne quis interfectum lugeret, interdictio Liv. III. 13. 16. Cic. p. dom. 38., ne quis postea ejus nomen ferret Liv. III. 20. Cic. Phil. I. 13., quae erat memoriae damnatio. Postea vero, quum legibus cautum esset, ne civis supplicio afficeretur, quamquam ea poenae mitigatio non pertinebat ad perduellionem, tamen aquae et ignis interdictione etiam ii, qui perduellionis convicti erant, plectebantur. Itaque postquam Romani, quum a fera agrestique vita ad cultum humanum civilemque deduci coepti essent, a supplicio in dies magis abhorruerunt reique atrocitatem aquae et ignis interdictione mitigarunt, factum est, ut, quum perduellionis crimina antea latissime patuissent, usu et consuetudine alia delicta quibus salus reipublicae, alia quibus dignitas in discrimen adduci videretur, esse vellet. Hinc natum est crimen aliquanto mitius imminutae majestatis. Eo in dies magis invalescente, quum quae ante perduellionis fuissent, actione mutata vel ad hanc vel ad crimen de vi transferrentur, perduellionis actio paulatim in oblivionem adducta est, dum lege Julia et quae salutem, et quae majestatem publicam nocitura viderentur, in unam legis actionem et formulam coalescerent. In hanc rem afferri potest causa Rabinii ad demonstrandum quam nova atque inaudita posterioribus temporibus perduellionis delatio fuerit Conf. Peter. hist. R. p. II. p. 201.

Cap. III.

De criminine imminutae majestatis.

Quid sit majestatem imminuere vel, quod idem est, laedere perspicuum fiet, quum praeter originem vocis, quibus potissimum rebus majestas tributa sit, cognoverimus. Nec est dubium, quum a comparativo obsoleto „majos“ repetatur idque significet, quod modum magnitudinis consuetum excedat ac notum, quin prae ceteris Deorum sit majestas Cic. de Div. I. 38. Hinc transiit ad rempublicam populumque qui eam

regit. Est igitur amplitudo ac dignitas civitatis, de Or. II. 39. nec fere dicitur de senatu, cujus quum sit ordo amplissimus, propria est auctoritas Cic. Phil. III. 5. Postea a populo transiit ad Caesares et est ubi magistratibus summis atque imperatoribus concessa reperitur ut Liv. IV. 5. dictatori tribuitur et Phil. XIII. 9. consuli designato. Majestatem igitur imminuebant, qui ita se gerebant, ut amplitudini, dignitati, existimationi, qua foris uteretur respublica, officerent; idemque fere apud Cic. de inv. II. 17. legimus: „majestatem minuere est, de dignitate aut amplitudine aut potestate populi, aut eorum quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare.“ Quod crimen quemadmodum natum et quo consilio receptum sit, ne scilicet si perduellionis accesserentur, graviore quam pro delicto poena afficerentur jam superiore capite explanatum est. Satis igitur sit de legibus majestatis pauca addere.

Atque antiquissima fuit lex Appuleja, a L. Appulejo Saturnino iterum tribuno anno 100 lata. Ea lege quum plebem contra omnes impetus, undecunque venirent, munire vellet, cavet, ne quis tribunum laederet neve seditionem moveret, quod qui fecisset, eum majestatis crimine teneri; altera autem legis parte formula laesae majestatis universa ita continetur, ut nulla definitio accuratior adjiciatur. Hac lege Antonius causam dixit C. Norbani, qui duos tribunos de rostris dejecisset et optimates Servilio Caepioni fortiter succurrentes vi ac lapidatione depulisset. Negabat vero Antonius vim factam esse, ex quo verbo lege Appuleja tota illa causa pendebat Cic. de or. II. 49. Hinc suspicari licet, legem Appulejam, quum nihil admodum certius definiret, et accusatoribus et patronis augendi minuendive criminis spatium dedisse haud parvum; deflectat igitur oratio ad alteram legem angustioribus iisque certioribus terminatam finibus, ad Variam, a tribuno illo, qui existimatur Livii Drusi percussor fuisse, Q. Vario Hybrida anno 92. contra eos, quorum ope consiliove socii contra populum R. arma cepissent, perlatam. Hac lege M. Aemilius Scaurus postulatus est, quod socios ad arma coegisset et reipublicae prodendae causa a Mithridate pecuniam accepisset. Val. Max. III. 7. Nec multo post secuta est anno 80 lex Cornelia, quam Sulla dictator tulit, quo melius rempublicam suis legibus constitutam ab hominibus novarum rerum cupidis tutaretur, nec tamen ea lege, quamquam superioribus latius patet, notio majestatis laesae definitionem habuit scilicet proprieque expressam, quocirca et hac lege ex cujusque interpretatione pendebat, quid esset majestatis idque quam fluxum variumque fuerit, apparet ex loco Cic. in Verr. IV. 41., ubi Verrem majestatis accusare vult, quod Mercurii signum jussu consulis positum abstulisset. Jam si quaeritur, quibus in rebus hac lege imminutio majestatis cernatur, ad ea, quae jam lege Appuleja provisae erant, haec nova sunt addita, ut, qui in magistratu dignitatis suae immemor committeret, quibus de amplitudine reipublicae derogaretur, aut qui potestatem suam non defenderet, majestatis reus esset. Huc referenda sunt: exire de provincia, educere exer-

citum, bellum sua sponte gerere, in regnum injussu populi R. aut senatus accedere, duces captos vel praedones dimittere, milites sollicitare Cic. p. Clu. 35., in Pis. 21; de Or. II. 39. Agmen legum majestatis claudit lex Julia, quae sitne lata a Julio Caesare an ab Augusto magna est discrepantia opinionum. Etenim a Caesare legem ejusmodi latam aut certe Corneliam auctam et amplificatam esse constat ex Cic. Phil. I. 9.; verumtamen in hac lege haud pauca insunt, quae nisi ab Augusto aliunde repeti non possint. Utut res se habet, id sine controversia liquet, superioribus omnibus ejusmodi legibus hanc et rerum ubertate copiaque ac diligentia longe praestare, quamquam in partitione haud pauca insunt, quae possint vituperari. Quod quum ita sit, multitudo rerum inter se diversarum in quatuor genera commode rediguntur. Potest enim majestas reipublicae a civibus imminui, primum quum inserviunt commodis hostium, quo referenda est proditio, quae nasci potest aut ex dolo malo aut ex ignavia; — sed facinora singulatim ac fusius enumerandi supersedere possumus opera, quum jam supra strictim percursa sint; — deinde quum rerum novarum cupidi mutationem reipublicae efficere volunt, quod fieri solet coetibus ac concursibus, conjurationibus ac factionibus, seditionibus ac turbis; tum a magistratibus ipsis, quum plus quam legibus concessum est, potestatis sibi assumunt, postremo a privatis, quum pro magistratibus se gerunt. Postea quum ab Augusto, tum a reliquis imperatoribus multa etiam alia, quae quidem pertinerent ad dignitatem principum ipsorum, in quos a republica majestas translata erat, legi majestatis subjuncta sunt, ita ut non solum consilia caedis adversus imperatores inita, sed etiam libelli famosi, facta dictaque, quibus dignitas Caesarum elevaretur, lege majestatis tenerentur. Tac. An. I. 72., VI. 8.

Cap. IV.

De crimine repetundarum.

In vestibulo hujus quaestionis praefationis loco ponatur, tria potissimum crimina in capessenda ac gerenda republica versari: repetundarum, peculatus, ambitus. Atque antiqua liberae civitatis tempora nobis breviter percurrentibus scelera ac delicta in petendis gerendisque magistratibus non solum neque nomen commune neque leges habuisse, quibus coercerentur, sed finibus imperii nondum prolatis moribusque prorsus sanctis atque integris ne cogitari quidem potuisse, non est quod miremur. Neque sane potuerunt non rara esse, quum compluribus rebus satis provisum esset, ne magistratus potestate sua abuterentur, ac primum quidem intercessione non solum tribunis et inter se et adversus omnes magistratus, sed etiam ceteris magistratibus, qui quidem pari

potestate erant, inter se concessa ac legitima, tum jurejurando, quod magistratus jurare debebant, non solum ineuntes magistratum, sed etiam abeuntes; nemini enim, nisi qui jurasset in leges, magistratum gerere licebat. Liv. XXXI. 50. Cic. in Pis. 3. Huc accessit, quod omnes magistratus, quum in auctoritate senatus essent, si quid deliquissent, a senatu poterant potestate privari Liv. V. 9. Nec est praetermittendum, quibusdam delictis eorum, qui rempublicam gerebant, aliis legibus jam receptis provisum fuisse, ut lege perduellionis. Postremo auctoritate atque animadversione censoria, quorum fuit magistratus ac iudices improbos ignominia notare, delictis ejusmodi magnopere occursum est. Cic. p. Clu. 34. Quae quum ita essent, si ante quaestiones perpetuas interdum usu veniret, ut magistratus in munere publico aliquid delinquerent, aut poterat in eos, postquam a magistratu se abdicarunt, comitiis vel centuriatis vel tributis lege agi, aut a tribuno necessitate urgente ob magistratum male gestum illico in comprehensos animadverti. Liv. XXIX. 37. Cic. in Vat. 9. Postea vero, quum luxuria ac vitia peregrina in urbem immigrassent, moribus plane depravatis tanta scelerum varietate urbs cumulata est atque obruta, ut non solum legibus sed etiam quaestionibus perpetuis ad ea coercenda ac vindicanda opus esset. Ex quibus antiquissima et maxime necessaria fuit repetundarum. Quo in crimine explicando ordiatur, ut par est, a notatione. Pertinet autem id vocabulum ad eam pecuniam, quam ii, qui provinciis praeerant, contra legem a provincialibus vel sociis acceperant. Ea enim ab iis, unde ablata erat, lege repeti poterat et ab iis, qui abstulerant, reddenda erat. Actio enim ad eam repetendam intendebatur. Atque ab his angustis primordiis proficiscens vocabulum, quum respublica in majores opes cresceret, libidinibus magistratum novis in dies incitamentis mirum quantum auctis latius patere et omnino de provincia male administrata dici coeptum est. Nam praeter avaritiam, qua ad pecunias contra legem capiendas adducebantur, etiam crimina saevitiae ac crudelitatis vocabulo repetundarum subjecta sunt.

Ac superioribus quidem temporibus, quum in morum integritate atque innocentia optimum provincialibus praesidium esset, vix iis quisquam in ulla re oneri et sumtui fuit; nam quum magistratus rebus necessariis ex aerario satis ornati et impensae in eos sociis faciendae legibus exacte praescriptae essent, vix esse potuit, ut apud senatum injurias magistratum conquererentur. Itaque post bellum demum Punicum secundum M. Porcius Cato injurias et vexationes eorum, qui provinciis praefecti erant, lege coercendas esse statuit. Ea enim lege, 195. a. Ch. lata, sumtus, quos in victum cultumque praetorum socii facere solebant, circumcisi aut sublatis sunt. Liv. XXXII. 27. Legem Porciam primus migrasse videtur M. Postumius consul, qui a Praenestinis justo plus postulaverat. Liv. XXXII. 1. Nec defuerunt, qui id exemplum imitarentur, vel etiam longius progredierentur. Cui malo in dies longius serpenti, senatus quantum potuit, occurrit, quum aut ipse audiret conquerentes judicaretque Liv. XXVI. 32., aut

judices extra ordinem sive quaesitores constitueret, qui cognoscerent Liv. XXXIX. 3., aut tribunis plebis permetteret, ut rem ad comitia tributa ferrent, ubi ei, de cujus injuria socii querebantur, si convictus esset, praeterquam quod res reddebat, etiam multa dici poterat Liv. XXXIII. 8. Verum quamquam negari non potest, nonnullum praesidium in senatu fuisse, tamen rapinas et injurias, quibus vexarentur peregrini ac socii, vix tolerabiles fuisse, eosque maluisse tacitos eas ferre, quam senatum precibus adire, non est, quod moneam, quum et ea ratio persequendi haud ita expedita esset, immo omni genere molestiarum ac difficultatum implicata, nec quidquam deterrendi causa esset provisum, quum ii, qui rapuissent ad majorem pecuniam, quam quanti lis aestimata esset, non possent a senatu condemnari.

Hinc profecto natum est desiderium quaestionis perpetuae, nec fuit alia ratio, qua mala provincialium si minus sanari, at levare possent. Eam inquit L. Calpurnius Piso Frugi tribunus pl. lege sua anno 149 lata. Primam eam fuisse de pecuniis repetundis Cicero identidem affirmat. de Off. II. 21., in Verr. III. 84., Brut. 27. Pertinet autem ea lex imprimis ad pecunias captas, coactas, aversas. Liv. XXXIII. 2. Cic. de leg. III. 20., eaque diligentissime cautum est de rebus, ad quas ii, qui erant cum imperio ac potestate avaritia ac luxuria facillime possent pellici. Sanxit enim, ne his liceret in provinciis mercaturam negotiave quaestus causa facere, neve omnino quidquam emere ne mancipium quidem nisi in demortui locum. Cic. in Verr. IV. 5. itemque hac lege definitum est, quid quantumque magistratibus in provinciis commorantibus liceret imperare vel postulare. Cic. in Verr. III. 81. Jam occurrit quaestio, licueritne hac lege etiam civibus Romanis in provinciis negotium gerentibus res suas repetere, an sociis solis. Horum potissimum quin scripta sit menimi dubium videtur quum Cic. et alibi et hoc loco imprimis Div. in Caec. 5. dilucide dicat „Quasi dubium sit, quin tota lex sociorum causa constituta sit. Nam civibus quum sunt ereptae pecuniae, civili fere actione et privato jure repetuntur; haec lex socialis est, hoc jus nationum exterarum est, hanc habent arcem; si qua reliqua spes est, quae sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est.“ Proinde omnibus locis socii commemorantur, ut quibus auctor legis maxime consultum vellet. Praeerat autem huic quaestioni praetor peregrinus consiliumque habebat senatorii ordinis iudicium, qui quot fuerint, nec de poena eorum qui condemnabantur satis constat, accesseritne ad litis aestimationem alia poena; veruntamen ex causis, quae supersunt, suspicari licet, ad litis aestimationem, qua quantum ereptum esset, computando efficiebatur, poenam etiam deterrendi causa tum nondum adjectam esse. Itaque quum lex Calpurnia malo illi inhiante avaritia in dies longius serpenti mederi non posset, novae leges et proximae quaeque duriores constitutae sunt; ac tempore quidem proxime secuta est lex Junia, a. M. Junio tribuno plebis lata, ad ea quae in superiore lege praetermissa erant, sup-

plenda. Qua de lege, quum nihil fere historiae fide constet, jam transeamus ad Serviliam a. C. Servilio Glaucia perquam studioso Marii, quem Cicero impurum atque improbissimum increpat, Brut. 62., p. Rab. P. 6. anno 105 latam. Eam uberiorem superioribus ac perfectiorem fuisse, jam inde patet, quod ea non solum magistratus provinciales, sed omnes magistratus, etiam iudices, si pecunia accepta perperam iudicassent, tenebantur, eademque lege iudicialia controversia ita diremta est, ut pro senatoribus equites iudicarent, quocirca et in legibus iudicialibus recte potest numerari. Sed ut illuc redeam, unde oratio deflexit, paucis libet explicare, quid hac lege in repetundis novatum quidque gravius adjectum sit. Ac de tempore quidem anni, quo a sociis nominis delatio fieret, ita erat praefinitum, ut iudicium per menses aestivos ante Calendas Septembres esset, ne ludis ac feriis illum diem uno fere tenore subsequentibus actio interrumperetur. Post nominis autem delationem, iis qui res repetebant, patroni dabantur et ii quidem, qui nullo necessitudinis vinculo cum reo conjuncti essent. Solebant autem fere hospites ac patroni provinciarum, quorum fidem atque praesidium jam experti cognoverant, causam provincialium in se recipere, aut certe consilio operaque sua eos adjuvare. Cic. in Verr. II. 13. Quod quum de numero ac rejectione iudicium, et de ratione sententiarum ferendarum hac lege praescripta supra Cap. 5. satis sit dictum, restat, ut de poena aliquanto aucta dicam. Litis enim aestimatione dupli facta, hac lege sancitum est, ut si is, qui condemnaretur, non esset solvendo, aut si demortuus esset, ii solverent, ad quos pecunia pervenisset. Fueritne vero praeter litis aestimationem dupli etiam exsilium constitutum, ex causis, quae ad nostram memoriam transmissae sunt, parum liquet. Itaque quum de comperendinatione sive altera actione, a Glaucia primo lata, jam supra sit mentio injecta, lex Acilia a tribuno M. Acilio Glabrione 101. lata, ideo potissimum commemoranda est, quod ea lege altera actio, priore lege sancita, sublata est, quum Cic. in Verr. I. 9. dicat, ea lege multos accusatos semel dicta causa, semel auditis testibus condemnatos esse, ut quae lex neque comperendinationem neque ampliationem haberet.

Qua etiam duriorem fuisse legem Corneliam a Sulla dictatore 81. constitutam non mirabimur, quum meminerimus, quantis malis post bellum Marsicum provinciae pressae, quanta sublatis legibus ac iudiciis expilatione direptioneque socii vexati sint. Atque huius etiam legis praescriptio fuit illa usitata „pecunia capta, coacta, conciliata“ pertinebat item quum ad omnes magistratus, tum ad iudices, qui ob rem iudicandam pecuniam accepissent. Cic. in Verr. II. 33. Nec erant pauca ea lege contra rapinas eorum, qui provinciis praerant, nove provisae; ex quo genere sunt, ut qui statuarum nomine pecuniam coegisset easque intra legitimum illud quinquennium non posuisset, crimine repetundarum teneretur, in Verr. II. 58. Mirifica sane sollertia ad novas pecuniae corradendae rationes excogitandas utebantur. Cui enim non in mentem venit

dierum festorum, quos volebant sui honoris causa in provincia agi, pecunias vero a sociis ad id collatas in suam rem convertisse? Quid quod aediles ex provinciis status ornamentaque ad ludos Romae edendos comportabant? Cic. ad Att. V. 20. ad Q. fr. I. 1. 9. Et quantae pecuniae insumebantur legationibus, quae postquam magistratus decessit, laudationis causa Romam mittebantur Cic. ad Div. III. 10. Postremo accusatores, quum provinciam ad literas testimoniaque conquirenda peragrarent, pecuniam haud parvam accepisse constat Cic. p. Flacc. 6. Sumtuum igitur ejusmodi profusorum, quibus provinciae solebant exinaniri, modus ut ahiberetur lege Cornelia praescriptum est. Praeterea accessio ad poenam haud mediocris facta est. Litis enim aestimatione facta condemnati quadrupli poenam subibant neque abest suspicio, quin jam quasi quaedam infamia adjecta sit, quantum quidem conjicere licet ex verbis auctoris ad Her. I. 11. „lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere.“ Quibus legibus quamquam saluti ac praesidio provinciarum quam maxime cautum esse potuit videri, tamen tantum abfuit, ut miseriarum si minus liberatio at certe levatio effecta esset, ut nullo tempore unquam avaritia libidinesque magistratuum magis vigerent. Etenim non solum tanta pecunia, corradenda erat, quanta ad sumtus in largitiones suffragiorum emendorum causa antea factas, compensandos opus erat, sed etiam quanta ad lautiolem victum cultumque futurum, quanta ad judices, si ipsi de repetundis sub legis ac judicii potestatem casuri essent, sufficiebat; et sane vix credibile est, quanto acumine navas pecuniae cogendae vias excogitaverint, quotque nominibus eam acceperint. Quid plura? plenae sunt exemplorum quum multae aliae orationes Ciceronis, tum maxime Verrinae, ex quibus, ut id unum afferam, nomine ipso judiciorum omnia omnium bona atque fortunas in potestatem Verri fuisse cognovimus. Cic. in Verr. I. 5. Neque sane quidquam attinebat, judiciorum fidem implorare, quippe quae supra quam credibile est corrupta depravataque essent. Quae quum ita essent, in republica tantis malis afflicta obrutaque legem maximopere desideratam esse, qua non ut superioribus generatim ac summatim, sed quaecunque injuriae vexationesque cogitari possent, de iis separatim ac nominatim caveretur. Ejusmodi lex fuit Julia, a Caesare anno 59 constituta, quae quum omnibus numeris plena ac perfecta esset, idcirco optima, justissima, acerrima a Cicerone vocatur. Cic. in Vat. 12., in Pis 12. Multa in ea esse severius scripta, quam in antiquis legibus multoque uberius, quum non solum, quae utilia viderentur, ex superioribus in eam translata essent, sed etiam in lege scribenda communium postulorum, quae provinciae post decessum magistratuum ad senatum edere solebant, ratio habita esset quam diligentissima, jam inde potest intelligi, quod materies legi subjecta in capita centum et unum digesta est. Cic. ad Div. VIII. 8., p. Rab. P. 4. Ac primum quidem, ut jam quae sint maximi ponderis capita legis, paucis attingam, praeter ea, quae jam antiquis

legibus vetita erant, haec fere sunt aut nova aut acriora. Hac enim lege non solum omnes tenebantur, qui pecunias in magistratu, potestate, curatione, legatione vel quo alio officio, munere ministeriove publice acceperant, sed etiam in eos, qui in cohorte eorum erant, ut tribuni, praefecti, scribae, medici, accensi, familiares, denique in necessarios atque adjuutores eorum, qui cum potestate erant, hac lege iudicium dabatur. Cic. in Verr. II. 10. Nec jam legis scriptori aliter rapinis atque injuriis melius posse occurri visum est, quam si primum, quae a provincialibus sociisque magistratibus vel cum potestate in provinciis commorantibus, vel iter facientibus danda essent, ut equi, lectus, tectum, foenum, ligna aliaeque res necessariae, diligenter denuo sanciret, itemque, ne uxores secum ducerent, ne aurum coronarium nisi decreto triumpho acciperent, ne diplomata, h. e. literas commendaticias, quae in provincias proficiscentibus dari solebant, darent, ne navem haberent maritimam, mercaturam quaestumve facerent, ne plus quam legibus concessum esset, vectigalium frumentique exigerent, ne portorium lege impositum ad arbitrium augerent, quae omniu, ne fieri liceret, lege Julia nominatim sancita erant. Cic. in Pis. 36. 37. Praeterea leges antiquae, ut Cincia de donis muneribusque capiendis Liv. XXXIV. 4. renovatae cautumque ne frumentum non divisum pro diviso, neve aedificia non perfecta pro perfectis in rationes referrentur. Rationes autem, quae antea post decessum Romae solebant confici, ut jam in provincia et ternis quidem exemplis conficerentur, ex quibus unum in aerarium referre, duo in provinciis relinquere lege Julia jussi sunt. Cic. ad Div. V. 20., in Pis. 25. Ad haec accesserunt, quae magis ad provinciam administrandam pertinebant, ut scilicet iis finibus, quos senatus voluisset, provinciam haberent, ne injussu senatus populi de provincia exirent educerentve exercitum, ne omnino aliena curarent. Cic. in Pis. 16. 21. Postremo illud senatus consultum, ne ob iudicandum pecuniam acciperent, novis iisque latius patentibus praescriptis lex Julia instruxit, neque enim solum ad omnes magistratus iudicesque sed etiam ad eos, qui contra reum dicebant testesque pertinebat; nec minus poenae lege Julia constitutae obnoxius erat senator, qui ob sententiam in senatu consiliove publico pecuniam accepisset. Cic. p. Rab. P. 3. Nec aut in legis actione aut in litis aestimatione quidquam mutatum, ad poenam autem id accessisse videtur, ut convictus senatu moveretur et infamiae causa instabilis esset.

Cap. V.

De crimine peculatus.

Fraudem capitalem in se admittebant, quicumque sive magistratus erant, sive privati, pecuniam publicam avertabant. Ac pecunia publica non solum de nummis, sed etiam de aliis rebus, quae erant publicae, dicitur, ut de monumentis, de frumento. Ducitur autem peculatus ut pecunia ipsa a pecore, nec est dubium, quin inde sit dictus, quod ab eo initium ejus fraudis esse coepit; multabantur enim antiquitus, quum aes signatum nondum esset, pecore, quod pecuniae multaticiae loco datum, si quis abegerat eoque fraudaverat rempublicam, peculatum committebat. Fuit igitur, si quaeris, furtum pecoris publici, quod a privatis reipublicae multae nomine datum erat. Hinc peculatus vocabulum in quamvis fraudem, quae fiebat aerario publico, translatum, nec, quaemadmodum furtum communi sermonis consuetudine ponitur in privata fraude, sic peculatus dicitur nisi de publica.

Atque antiquo quidem tempore quum mores boni plus valerent quam poenae legibus constitutae ejusmodi facinora perrara fuisse et quum tanta esset magistratum innocentia tantaque continentia, si quid aliquando in hoc genere peccatum esset, id in maxima omnium offensione fuisse, non est mirum, nec quum populus aut ipse aut per quaesitores judicaret, adversus ejusmodi fraudes lege aut iudicio proprio opus fuit. Postea vero, initio hujus labis a ducibus proficiscente, qui praedam, contra quam debebant, in aerarium non referebant, quum Romani in dies magis adsuescerent nec a sacris nec a profanis manus abstinere, ex necessitate libidinum metu coercendarum natae sunt leges et quaestio hujus criminis propria. Sed a quo et quo tempore ea sit introducta in rempublicam, valde ambigitur. Commemoratur quidem ejusmodi quaestio pro Mur. 20, — cui praecerat Serv. Sulpicius Rufus praetor anno 65, non anno 90, id quod Reinio II. p. 674 videtur — unde patet, quaestionem de peculatu jam longe ante legem Juliam constitutam fuisse, veruntamen ante hanc legem, sive illa a Caesare, sive ab Augusto repetenda est, aliam ejus quaestionis novimus nullam. Ea autem cavetur, ne quis ex pecunia sacra, religiosa publicave auferat neve intercipiat, neve in rem suam vertat, neve faciat, quo quis auferat, intercipiat vel in rem suam vertat, nisi cui utique legi licebit. Quibus verbis de genere universo peculatus agitur. Separatim autem eadem lege cautum est de personis, qui ea postulari poterant. Est enim porro sic „ne ei fraudi sit, ejus periculo fuerit, is qui pecuniam trajiciendam suscepit vel quilibet alius, ad ejus periculum pecunia pertinet, peculatum non committit.“ Jam si quaerimus, quomodo haec verba sint accipienda, nescio

quo pacto interpretatione haereamus. Scrupulus vero facile eximeretur, si in vocabulo periculi explicando non liberemur. Atque ne longe abieris, est simillimum veri, hic agi de toto genere accensurorum, aerariorum, exactorum, denique de magistratibus infimis, quorum custodiae pecunia publica commissa erat. Hic pariter atque aeditui, quibus sacra vasa custodienda tradebantur, damna praestare debent, nec minus ii qui pecuniam publicam ab uno loco ad alterum transportandam curant, nec tamen ita praestare debent, ut si quid vel eorum iucuria vel fortunae casu amissum sit, peculatus crimine teneantur, immo periculum eorum cernitur in eo, quod causa privata ad damnum de suo resarciendum condemnari et si quid in munere suae fidei commisso peccarunt, poena justa affici et mercede debita privari possunt. Et sane quum plurimum eorum interesse debet, ne quid rerum iis commissarum amittatur, tum a magistratibus superioribus diligentissime custodiuntur. Longe alia est ratio eorum, qui nobili loco nati rempublicam sine mercede gerunt, quibus quum pecuniae avertendae saepissime et facillime fiat facultas, metu iudicii proposito a facinoribus ac fraude deterrendi sunt. Sed jam ad institutum revertar meum et brevissime percurram, quae praeterea lege Julia caveantur. Ac primum non ii tantum, qui depeculati erant, sed etiam ii, qui receperant, rei fiebant. Nec hujus loci non sunt, quae aut lege Julia ipsa aut legibus senatusve consultis postea factis peculatus nomine agebantur. Ac severissime cautum erat, ne quid in nummis feriendis dolo malo fieret, ne quid ex metallis publicis averteretur, ne tabulae publicae vitiantur delerenturve, ne quis praedam ab hostibus captam surriperet. Nec videtur praetermissa esse pecuniae publicae feneratio, quae jam a Cic. in Verr. III. 72. ut vetita commemoratur.

Atque ea poena lege Julia proposita erat, ut ad litis aestimationem aquae et ignis interdictio infamiaeque atque publicatio bonorum accederet.

Postremo loco etiam duo ponantur ex legis actione et formula petita, alterum ut quinquennio post fraudem conceptam circumacto jus postulationis tolleretur, alterum, quod idem complurium legum commune est, ut pecunia ablata etiam ab heredibus repeteretur.

Neque possumus ab hoc crimine discedere, priusquam duarum rerum, quae peculatum proximo gradu attingunt, mentionem fecimus, sacrilegii et criminis de residuis, Ac sacrilegium, quum ducatur a legendo h. e. furando sacra, est rerum sacrarum direptio, qua gravior religionis violatio nulla existimabatur. Idque scelus et lege Julia peculatus nomine vindicandum erat, nec videtur jam antea aliter acceptam esse, quum Cic. in Verr. I. 5. dicat, Verrem delubra omnia sanctissimis locis consecrata „depeculatum“ esse. Pecunia autem sacra, quae in lege Julia vocatur, latius patet et ad omnia, quae Diis rite consecrata erant, ut ad aedes sacras, dona, simulacra referenda

est. In hoc genere etiam fuit muri urbis, in rebus sanctis habiti, Cic. d. nat. D. III. 40. violatione. Neque tamen direptio sacrorum in hostico pro sacrilegio fuit. Alterum eorum, quae supra posita sunt, in crimine de residuis cernitur. Quas dixerint residuas, facile intelligitur, quum suggestum fuerit „pecunias.“ Atque ea appellatio nata est inde, quod qui pecuniam ex aerario acceperant ad certam rem, aut ad provinciam ornandam, si quid residuebat, sive reliquum erat ejus pecuniae, id non unquam aerario non reddebant, sed in suam rem convertebant. Qua tamen una appellatione complures res comprehensae erant. Poterat enim de residuis postulari, qui pecuniam publicam aut, qua oportebat ratione, non insumebat, aut quam acceperat ad certam rem omnino non erogabat, aut apud quem ex locatione, emptione aliave qua re pecunia p. residuebat, aut qui in tabulas publicas minorem pecuniam, quam quantum confecerat, referebat. Qui hac lege damnati erant, amplius tertia parte quam debebant puniebantur, h. e. pecuniam aversam tertia parte poenae nomine adjecta reddere debebant.

Cap. VI.

De crimine ambitus.

Ambitus crimen cadebat in eum, qui malis artibus atque ratione non legitime se dabat petitioni. Solebant autem candidati, in foro et in campo Martio ambientes, cives, qui jus suffragii habebant, adire atque orare, ut sibi suffragarentur. Qua in re quia praecipua muneris candidatorii pars cernebatur, inde ambitus coeptus est dici de petitione universa, sive illa legitima, sive contra erat. Atque antiquis quidem temporibus, quum dignissimi tantum nulla nisi publicae salutis ratione habita crearentur, nequedum iis, qui magistratibus fungebantur, spes provinciarum ad divitias corradendas ostentaretur, benevolentiam civium blanditiis atque largitionibus colligere nondum opus ideoque ambitum rem fuisse incognitam facile potest cogitari. Postea vero, quum simul cum imperio proferendo avaritia ac luxuria crevisset, quum centuriae peregrinis et libertinis receptis plebis venalis multitudine refertae essent, fieri non potuit, quin ad auram popularem captandam eaque re magistratus adipiscendos, ex quibus, tanquam ex fonte perenni, divitiae affluerent, novas easque perniciosissimas rationes excogitarent atque inirent. Ab hac tamen petitionis ratione discernitur illa legitima, quam Cicero licet illa vel ambitio vel liberalitas appelletur, nullo non tempore aut sua aut patrum memoria in republica fuisse testatur. p. Mur 35., nec sane fuerit ita facile liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere, de Or. II. 25. More enim

majoram petere, ad Att. I. I. legibus concessum erat, nec senatum legibus illis, quas de ambitu sanxisset id egisse, ut suffragatio, observantia, gratia tolleretur semperque fuisse bonos viros, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent, Cicero non dubitat libere fateri p. Planc. 18. Hoc loco ne qua sit admiratio, si de diligentia in munere candidatorio paulo uberius disputo, id ab instituta hac scriptione non alienum esse jam inde apparet, quod ex hac more majorum usitata ratione perniciosus ille ambitus natus est adeoque saepe tenue discrimen intercedit, ut raro detur, ut possis, quid ambitus fuerit, quid non exacte discernere. Ac primum quidem candidatorum plurimum interesse debebat, ut numerum sui cupidorum ac studiosorum haberent quam maximum. Hac enim officiosa amicitia utebantur, ut eorum opera populum tributim appellarent, ut centurias vel tribus sibi conficerent. Non enim poterant quidquam roboris petitioni suae afferre, nisi populum tributim vel centuriatim sibi conciliabant. In numere autem fautorum erant consanguinei, necessarii, familiares, vicini, clientes, municipales. Hi omnes confluebant in turbam illam saluatorum officiosam, qui quo facilius conjectum oculorum populi in candidatum praeberent, officio antelucano eum observabant, qui eos mane ad januam foris accipiebat. Huc accedebat frequentia deductorum eaque in isto officio gratuita, qui candidatum de foro honoris causa demum deducebant, nec sunt praetermittendi sectatores sive assidui candidatorum, quacunque ingrediebantur, comites, p. Mur. 33.

Jam alterius rationis, nec sane videtur ea silentio praetereunda, qua voluntas popularis conciliabatur, quae quidem in petitorum ipsorum diligentia versabatur, fuit maxima nomenclatio, quacum prensatio conjuncta erat; id erat petere blandius, quod nisi inepte fiebat, bene non potuit fieri, Cic. de Or. I. 24., nec enim fuit quidquam ad benevolentiam singulorum civium colligendam efficacius, quam nomina civium nosse, eosque quo notiores petitori esse viderentur, nomine appellare. Hinc nomenclatorum usus satis frequens repetendus est, quibus vix carere poterant, qui ad summos in republica honores provehi volebant. Itaque quum civium nomina nosse maximi ad petitionem momenti esset, candidati in publicum prodeuntes quum alias tum praecipue per trinundinum ante comitia proxima comitem habebant servum, cui id unum munus erat datum, ut civium nomina bene cognita haberet eaque domino, si usus esset, insurraret. Tales servos memoria multum valere oportebat, quam ob rem memoria nomenclatoris in proverbii consuetudinem abiit. Idemque vocabantur monitores p. Mur. 36. A quibus quum dominus civis occurrentis nomen audiverat, eum nomine appellabat, manum ejus prensabat, eumque quasi ipse jam diu nosset, ita salutabat. Hae fuerunt blanditiae, quibus populo serviebant, in petitione usitatae p. Mur. II. p. Planc. 4. Ad eas accederet oportebat assiduitas, quae in duabus postissimum cernebatur rebus, quarum una ea erat, ut quam diutissime Romae adessent atque

in oculis civium versarentur, altera, ut se tributim submitterent ac diligentius populo supplicarent. p. Planc. 5., p. Mur. 9. Omnium autem longe erat maximum ac plurimum valebat benignitas sive liberalitas. Nolebat enim plebs, ut quae cupidissima munerum esset, carere fructibus ludorum, gladitiorum, conviviornm, quae jam antiquitus a majoribus comparata erant. In hoc genere Cic. d. Off. II. 16., ubi discernit prodigos a liberalibus, posuit epulas, viscerationes, ludorum venationumque apparatus, nec raro fiebat, ut pecunia frumentum, faba, oleum dividerentur idque p. Mur. 36. ita excusat, ut dicat, ea omnia ad rationem civitatis si dirigantur, recta esse, si perpendere ad disciplinae (stoicae) praecepta velis, reperiri pravissima, populum enim odi privatam luxuriam, amare magnificentiam publicam. Nec sane praeter tantas impensas parvae molestiae candidatis, quos quidem Cic. in Pis. 23. nationem officiosissimam vocat, erant sustinendae, quum iis saepe coloniae et municipia ad suffragia colligenda essent obeunda. ad Att. I. 1. nec poterant carere opera atque officio virorum honoratorum, qui eos precibus infimis populo commendandos curarent p. Planc. 10. Haec igitur omnia, quia pro modica liberalitate habebantur, in magistratibus petendis erant legis concessa, nec si satis caute se gerebant petitores, metuendum erat, ne de ambitu postularentur.

Sed ut jam eo revocetur, unde huc declinavit oratio, ad alterum genus petitionis criminis legibusque vetitum transeamus, ad ambitum, qui proprie dicitur. Eo autem tenebantur ii, qui effusis largitionibus suffragia corrumpabant sibi que devinciebant. Quam ad rem adhibebant interpretum, sequestrium, divisorum operam, atque interpretum quidem fuit, verbis candidati agere cum divisoribus certamque pecuniam pro suffragio pronuntiare. Cic. ad Q. fr. II. 15. b. p. Planc. 18, apud sequestres autem pecunia largitionis causa promissa, mutua fide et ab eo qui dabat, et ab iis qui accipiebant, interposita, deponebatur, divisorum vero munus in eo versabatur, ut pecuniam distribuere, quod quo expeditius fieret, populum describebant, vel singulas tribus decuriabant. Cic. in Verr. I. 8. 22. de Or. II. 63. Neque raro fiebat coitio inter duos candidatos ad competitorum aliquem honore dejiciendum; tribus enim largitione devinctas ita inter se partiebantur, ut alter alteri tribum concederet, sive conferret Liv. III. 35. ad Att. I. 17. p. Planc. 22. Ejusmodi coitionem fecit Antonius cum Catilina ad Ciceronem dejiciendum.

Atque melioribus illis temporibus remedia adversus ambitum vel plane nulla fuisse, vel admodum moderata suffecisse constat. Non deerant quidem certamina petitionis Liv. V. 14. eaque saepe acerrima fuisse ex Livii historiis perspicui potest, ubi passim legitur, ut XXXV. 10. „ambitio magis quam unquam alias exarserat, summa contentione petebant“ veruntamen de largitionibus et de lege ad eas coercendas ante annum 181. a. Ch. nulla fit mentio. Nam quae superioribus edictis in hoc genere

cauta sunt, ea ad res sane parvulas pertinent. Quum enim petitores toga uterentur creta Cimolia dealbata sive toga candida, lex anno 430 perlata sanxit, ne cui album in vestimentum addere liceret petitionis causa. Liv. IV. 25., quae res quam levis prae ingentibus posterioris temporis contentionibus Livio videatur, ex verbis quae addit liquet „parva nunc res et vix serio agenda videri possit, quae tunc ingenti certamine patres ac plebem incendit.“ Et lex Poetelia ipsa anno 354. Liv. VII. 15. non ad largitiones, quae etiam tum nullae erant, sed ad novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas et conciliabula ad suffragia colligenda obire solebant, comprimendam lata videtur; atque Maenio dictatori 314. a. Ch. quum in universum edixisset, ne usquam coirent conjurarentve adversus rempublicam, etiam ambitum coercere visum est; nam coitiones quoque honorum adipiscendorum causa factas adversus rempublicam esse statuit Liv. IX. 26. Accesserunt quidem complures leges de ambitu ex auctoritate senatus ad populum latae Liv. XL. 19. sed quum praeter inscriptiones earum omnes in silentio jaceant, eas omittamus, ut tandem aliquando ad majora veniamus. Atque magna ad largitiones invitamenta habuit lex Gabinia tabellaria 139. a. Ch., quae sanxit, ut jam non voce, sed tabellis suffragia ferrent, qua quum omnis facultas cognoscendi, quae suffragia essent corrupta, omnino sublata esset, Marius trib. p. 119. largitionibus in dies effusioribus lege nova occurrendum esse statuit ita, ut pontes illi sive aditus, per quos singulae tribus ad sua quaeque ovilia pervenirent, coarctarentur Cic. de leg. III. 17. Mos enim pravus in suffragio ferendo increbuerat, ut quum plebs tributim in suffragium mitteretur, ii qui corrumpere animum induxissent, ad extremos pontes, qua in ovilia introitus erat, consisterent; is enim locus ad hanc rem maxime videbatur idoneus, quia illic tabellas, quas ad introitum pontis acceperant, dare solebant. Qua lege quid Marius secutus sit, si quaeris, dubitari nequit, quin eos, qui in suffragium mitterentur, nulla re extrinsecus allata moveri voluerit, nec est difficile ad intelligendum, hanc legem maxime contra optimates, ut qui in largitionibus plurimum spei reponerent, latam esse. Verum sitne hac lege quaestio de ambitu constituta, quamquam veri simile est, quum haud ita multo post nonnulli de ambitu postularentur, in lege ipsa nullum de ea re est verbum. Itaque si discedamus a lege Cornelia, quae a Sulla dictatore anno 81. lata fertur, ut perquam incerta, Conf. tamen Halm. ad orat. p. Mur. 23., proxime secuta est lex Fabia de numero sectatorum p. Mur. 34. Itemque P. Cornelius tribunus, quum alias res pessimi exempli tum maxime ambitum et largitiones, petitionis causa factas, rogationibus suis impugnavit. Sed quae de ambitu tulerat, quum senatui severiora viderentur, Acilius Glabrio et Calpurnius Piso consules anno 67. ex auctoritate senatus lege Acilia Calpurnia ad aliquid de rigore legis Corneliae derogandum p. Mur. 23. sanxerunt, ut qui ambitus convictus esset, non solum senatu moveretur, sed etiam a ceteris honoribus excluderetur multamque certam solveret eademque lege primo et divisoribus poenae,

et praemia accusatoribus proposita esse videntur. Aliquot annis interjectis singulari potissimum impudentia, qua Antonius et Catilina in petitione usi erant, adductus Cicero auctor fuit senatus consulti, quod quum ad populum latum atque acceptum esset, legis vi praeditum legem Calpurniam severitate longe superavit. Ea lege Tullia, quae vocatur, cautum erat, ne mercede conducti obviam candidatis irent, neve conducti sectarentur poenaeque gravior in eos, apud quos nummi deprehensi essent, et in plebem quae accepisset et in diviores constituta erat, neque candidatis biennio, quo petebant gladiatores aut prandia tribulum dare licebat, nec id quod ex verbis morbi excusationi poena addita est, intelligi potest, cuiquam, cujus nomen receptum erat, licuit morbum excusare, id quod saepius factum erat, ut causa prodiceretur. Praeterea ad poenas lege Calpurnia jam constitutas exsilium decem annorum accessit. p. Mur. 23. Sed vel haec acriora remedia adversus malum in dies ingravescens parum valuerunt. Itaque quum anno 61. rumore dissipatum esset, vel magistratus superiores divisorum munus in se recepisse Catone et Domitio auctoribus duo eaque duriora senatus consulta adversus ambitum sunt facta, unum, ut apud magistratus domi inquirere liceret, h. e. domi eorum quaerere, num pecuniae petitionis causa depositae essent, alterum, cujus domi diviores haberentur, eum adversus rempublicam fecisset videri. Cic. ad Att. l. 16.

Tum Cn. Pompejo et M. Licinio Crasso iterum consulibus 55. lex Licinia de sodalitiis separatim lata est. Cic. p. Planc. 15. Fuerunt autem sodalitia sive sodalitates consensiones eo consilio factae, ut largitionibus rebus quibusque rebus possent, puncta quam plurima aut certe, quot opus essent, candidatis pararentur. Is igitur, qui petebat, sodalem adibat cum eoque de pecuniae sumptibus conveniebat. Unusquisque autem sodalis aut totam tribum, aut certum numerum tribulium praestabat. h. e. quae socii recipiebant, se tribum confecturum. Dicat fortasse quispiam, idem negotium gessisse divisores, de quibus supra est dictum, sed si verum quaerimus, id interfuit inter divisores — iidem quorum quaeque tribus unum habebat, ideo quod tribulibus ante suffragium ineundum tabulas diribebant, vocantur diribitores, Cic. in Pis. 15. maximeque idonei erant ad pecuniam dividendam, ad Att. l. 18. id inquam inter divisores et sodales interfuit, quod illorum suum quisque negotium per se gerebat, hi quo plus valent, re et ratione conjuncti erant. Fuerunt igitur societates ita constitutae, ut laborem et quaestum haberent communem. Cic. p. Planc. 15. 18. 20. Divisae autem pecuniae tribules ita corruptos conscribebant, h. e. eorum nomen in tabulas referebant, ipsae decuriabant h. e. quo commodius numerarentur, in deos describebant. p. Planc. 18. quae descriptio in legitimis quoque societatis usitata erat. Quae sodalitates propea conductae quum ambitus infinitus esset factus. p. Caell. 7. Jam anno ante legem Liciniam senatus consultum erat factum, ut sodalitates decuriatique in sole, tribules largitione

devincti discederent, lexque de iis ferretur, ut qui non discessissent, eadem poena qua de vi condemnati afficerentur ad Q. fr. II. 3. Jam vero lege Licinia longe duriore non solum exilium vel in decem annos, vel in perpetuum accessit, sed id quod maximum fuit, cautum erat, ut iudices editicii in consilio essent cum potestate statuendi. Hi fuerunt iudices, quos accusator ita constituit p. Planc. 15., ut quatuor tribus ex omni populo ederet, ex quibus quum una ab reo rejecta esset, reliqui tres iudicarent, ad Att. IV. 15. nec injuria Cicero in hoc genere iudicum magnam reo iniquitatem inesse dicit. Verum ne hac quidem severitate adversus ambitum in dies liberius grassantem quidquam profectum est, immo non satis fuit largitionibus, quae palam atque omnibus inspectantibus fiebant, viam ad honores munire, sed etiam ad vim haud raro descendebant. Gladiatores Clodii et Milonis gladiis strictis et facibus ardentibus armati forum, campum, vias caede ac sanguine replebant. Tantam vim undique ingruentem tantamque honorum cupiditatem plerosque invadentem Pompejus, tertium consul anno 52., fortioribus remediis opprimendam esse censuit. Duas igitur leges de vi et de ambitu quum maiore severitate instruxit, tum quo causarum actionem magis expediret, singulas causas spatio quatruidui terminavit ita, ut per tres dies testimonia dicerentur, quarto die accusatori binae horae, reo ternae ad perorandum darentur eodemque die iudicium pronuntiaretur. Brut. 94., ad Att. XIII. 49. Et quum antea moris fuisset, ut viri honoratii reos aut coram aut per literas laudarent, qua re saepe ius flexum erat, non solum hunc usum sustulit, sed etiam rejectionem iudicum arctioribus finibus circumscriptis; atque de ambitu, praeterquam quod album iudicum selectorum ipse proposuit, id nove edixit, ut ei qui de ambitu esset condemnatus, ita impunitas daretur, si aut unum virum altioris fastigii, aut duos dignitate pares ambitus convinceret. Peter hist. R. p. II. p. 279. Ac poena quidem lege Pompeji exilium perpetuum videtur esse constitutum ad Att. X. 4.

Tantum vero abfuit, ut his legibus ambitus studia, nunquam alias magis flagrantia, si minus extirparentur, at certe restinguerentur, ut Pompejus ipse legem suam migrare et Caesar mensis, quae pecunia ex Gallia capta oneratae erant, in Campo positae palam emere suffragia non dubitarent. Cic. ad Q. fr. III. 2. 3. Quid quod ne magistratus quidem ipsi, qui comitiis praecerant, manus ab hoc criminoso negotio abstinebant, ut quos ipsi vellent, crearentur?

Atque rebus ita comparatis, quum tali in republica vix sisti nec nisi imperio unius malum reprimi posse, nemo non videret, tamen Caesari, ut largitionibus ipsi admodum dedito, non modo lege nova eaque acriore ambitum coercere visum non est, sed plerosque condemnatos in integrum restituit et in eos, qui ambitus rei fiebant, clementer consuluit. Cic. ad Att. IX. 14. nec Octavianus ab initio legem interposuit, sed quum comitia, sub dominatu triumvirorum valde circumcisa, libera esse vellet, aliis

rebus malo occurrendum esse statuit. Verum quum turbulentis illis consularibus comitiis denuo ad vim apertam esset ventum, legem constituit de ambitu 18. a. Ch., qua lege, ii qui convicti essent, a petitione in quinquennium excluderentur, cui legi paucis annis post severitatis causa hoc adjecit, ut antequam peterent, pignus darent, quod si improbe in petitione se gessissent, amitterent; nec attinuit quidquam petito prospere an secus cessisset; dummodo largitionem factam esse probaretur, pecunia oppignerata amittenda erat. Et poena quidem, si vis facta esset, aquae et ignis interdictio, si suffragia corrupta essent, multa constituta erat ita tamen, ut damnatus infamia notaretur. Atque quod lege Pompeja accusatoribus praemii loco datum erat, ut scilicet qui condemnatus esset, si alium ambitus crimine convinceret, in integrum restitueretur, id in legem Juliam ita transiit, ut quod pro pignore dedisset, non reciperet.

Cap. VII.

De vi.

Postquam delicta, quae in republica gerenda committebantur, generatim descripta et breviter illustrata sunt, hujus quidem quaestionis, quam nunc exordiar, is finis est, ut de facinoribus, quae tertio genere contineantur, quibus pax atque fides publica vel in discrimen vocetur, vel perturbetur, pauca dicam. Sunt autem quatuor: vis, incendium, falsum, perjurium, ex quibus quum de primo paulo uberius disputatum erit, reliqua tria ut minus gravia in transcurso exigere licebit.

Ac quaeritur primum, quid sit vis, quae sit ejus certa judicandi nota, valeatne solis in personis, an etiam rebus fieri possit? Jam quum definitione utendum sit, in qua et deesse aliquid et superare mendosum sit, hoc videtur criminis propositi proprium esse, ut quaecunque quis cogatur invitus aut facere aut omittere aut pati, pertinere ad vim videantur. Atque rebus vis fieri aliter vix potest, nisi quum petitio rei eadem est petitio personae, libertatis ac voluntatis coercendae aut adimendae causa facta. Sed notio criminis de vi latius etiam patet. Nam quum caedes, incendium, plagium aliaque, quibus vel vitae vel libertati vel bonis alicujus damnum inferatur, nisi vi adhibita fieri non possit, haud raro accidit, ut si aliud scelus, quod proprie cogitatum sit, ad finem non venerit, postulationi de vi locum dari oporteat.

Atque antiqua quidem memoria apud Romanos quum et res et cupiditates essent minores, ideoque perraro fieret, ut homo occideretur, iudicium de vi requirebatur nullum. Quod enim usu non veniebat, de eo legem constituere, nemini nimirum in

mentem venit. Et si quid ejusmodi accidebat, aut jure civili aut aliis causarum publicarum actionibus vindicabatur. At ratio longe alia fuit illius aetatis, qua respublica discordiis intestinis dissipari jam coepta est. Quum enim numerus civium et multitudo servorum, libertinorumque majora in dies cepisset incrementa, postquam et aedificiorum expugnationibus, agrorum vastationibus, hominum trucidationibus, incendiis rapinis grassari, vim vi defendere coeperunt, non potuit non sentiri, tum legum et poenarum severitate ad vim, quae palam fiebat, coercendam, tum acriore actione privata bonorum vi raptorum opus esse. Nec sane est mirum, si in tanto omnium rerum discrimine ejusmodi nefaria facinora in fraude capitali ponebantur. Haud enim ignorabant, nullam vim unquam in libera civitate suscipi inter cives non contra rempublicam. Cic. p. Mil. 5. et legem de vi pertinere ad imperium, ad majestatem, ad statum patriae, ad salutem omnium. p. Coel. 29. Talis lex fuit Plautia 89. a Ch. a tribuno M. Plautio Silvano lata. Hae lege ut jam ex ordine recenseam, quae scelera illo tempore fuerint frequentissima, tenebantur, qui seditionem moverent, qui senatum obsiderent, magistratibus vim afferent coactis ad hanc rem armatisque hominibus, qui loca occuparent et cum telo essent Cic. p. Cael. I., ad Att. II. 24. qui aedificia expugnarent delerentve, quae omnia, quum vellent indicare, quam periculosa reipublicae ipsi putanda essent, una locutione „republicam oppugnare“, comprehenderant. — Et in actione legis nove cautum est, ut diebus festis ludisque publicis, quibus omnia negotia publica intermitteri solebant, hoc judicium exerceri liceret Cic. p. Coel. I., unde quantum omnium ad salutem communem interesse debuerit, vim non solum prohiberi, sed etiam quam celerrime vindicari, liquet. Atque iudices in his causis consedis ab accusatoribus delectos sive editicios ex loco Cic. p. Sull. 33., ubi vocantur repentini iudices, ab accusatore delecti ad spem acerbitatis, conjectura suspicari licet. Hanc legem Plautiam exceperit lex Pompeja de vi, quae ad tempus lata esse anno 52. recte existimatur. Fuit enim, si de ea vere existimare volumus, privilegium Milone ob eandem Clodii irrogatum. Plurimum enim Pompeji interfuit, ut poena gravior et forma iudicii brevior esset, quam lege Plautia constitutum erat. Fuit igitur quaestio extra ordinem, qua quum quaestiones et leges de caede ac de vi jam suppeterent, opus fuisse negat Cic. p. Mil. 6. Qua lege quum exsilium perpetuum constitutum est, tum sancitum, ne praetor quaestioni praeesset, sed unus de consularibus a populo creatus. Eam autem legem, quippe quae priva esset, ad tempus tantum valuisse ac Milone condemnato antiquatam esse, non est mirum.

Verum quum lex Plautia ad effrenatam, qua et optimates et populares, gregibus armatorum stipati, rempublicam lacerabant, licentiam comprimendam parum valeret, Caesari dictatori nova eaque graviore lege rempublicam misere afflictam erigere visum est. Cujus mentio fit Phil. I. 9. ubi est. „Quid quod obrogatur — scilicet lege

Antonii de provocatione — legibus Caesaris, quae jubent, ei qui de vi itemque qui de majestate damnatus sit, aqua et igni interdicti.“ Quam legem ex adjuncto crimine majestatis conjicere licet ad vim publicam pertinuisse. Nam inter vim publicam et privatam interfuisse quiddam liquet ex lege Julia de vi privata, sive illa a Caesare sive ab Augusto lata est. Sed quum in his duobus generibus saepe sit quaedam difficilis ad distinguendum similitudo, neque esse possit hujus scriptionis id aurificis statera examinare, satis fuerit sic statuere, vim publicam pertinuisse ad jura Romanorum publica, si rebus pessimi exempli aut a magistratibus ipsis aut a civibus novos motus conversionesque reipublicae quaerentibus violarentur.

Jam si res lege Julia de vi velitae ad communes generum summas revocantur, duo genera sunt discernenda. Ac primum quidem genus continet, quae in regenda republica secus fieri existimantur. Tenetur enim crimine de vi, ut pauca afferam, si quis civem Romanum tormentis interroget, aut provocatione neglecta interficiat, si contra jus decernat, imperet, faciat, si nova vectigalia imponat, exigatve, si impediatur, quominus judicia tuto exercentur, aut judices, ut oportet, judicent, si quis in concione aut judicio cum telo dolo malo fuerit, si quis turba aut per servos armatos comitia suae causae servire cogat. — In altero genere sunt, quaecunque in pacem libertatem fidemque publicam, fortunasque aliorum committuntur, ut ab eo qui coetum, concursum, turbam, seditionem fecerit, qui turbae seditionisque consilium inierit, servosque aut liberos homines in armis habuerit, qui templa, portas aliudve quid publicum armatis obsederit, clauserit, occupaverit, qui arma, tela domi suae agroque, in villa praeter usum venationis vel itineris vel navigationis coegerit, qui cum telo in publico fuerit, telum autem est omne genus armorum, quibus quis petitur, ut lapis, lignum ferrum. Ad haec accedunt, quae homines moliuntur et committunt in libertatem possessionemque aliorum, ut qui quem invitum aliquo loco detineat, eum verberet; qui quem armatis hominibus possessione, domo villa agroque dejecerit, obsederit, qui cum telis et armis bona rapuerit, qui sepeliri aliquem prohibuerit, qui quem, cui aqua et igni interdictum sit, domum suam recipiat adjuvetque.

Sed ne longus sim neque terminos huic scriptioni propositos egrediar, ab hoc crimine discedam, si pauca de poena adjecero. Ac de vi publica, qui condemnatus erat, ei aqua et igni ex lege Julia interdicebatur, qui de vi privata, pars tertia bonorum ejus publicabatur cautumque erat, ne honores caperet neve in iudiciis esset.

Cap. VIII.

De incendio, falso, perjurio.

Haec tria: incendium, falsum, perjurium, non quod alia ex aliis nexa sint et inter se apta, sed quia singula minoris videntur esse ponderis, quam quae separatis capitibus tractare operae sit pretium, in unum congregemus. Atque incendium qui quidem sciens prudensque fecisset, in eum jam antiquis temporibus more majorum esse animadversum ex Livio XXVI. 27. possumus suspicari. Verum ultimo a. Ch. n. saeculo una cum quaestione de caede et de vi incendium comprehensum atque quum incendia ex coetibus fere conflarentur seditionibusque, legibus Cornelia, Pompeja, Julia de vi poenam aquae et ignis interdictionis legitimam fuisse constat. Cic. p. Mil. 5.

Jam de crimine falsi, quum paulo uberius videatur disserendum esse, primum, quid intellexerint falsum, quotque genera ejus statuerint, paucis dicamus. Fuerunt autem omnia illa pro falsis, quae quum essent tanquam fundamenta fidei publicae, ut tabulae, nummi, mensura, pondus, vel quae quum essent ad res privatas maximi momenti, ut testamenta, praesidio fidei publicae tuta esse oporteret, quoquomodo mutarentur, vitiarenturve. Nec desunt vestigia, quibus perspicuum fit, jam ante duodecim tabulas reos falsi exstitisse Liv. III. 24. et in duodecim cautum erat, ut falsi testes de saxo Tarpejo deicerentur. Multum praeterea valuisse metum notae censoriae ad maleficia ejusmodi coercenda, non est absonum fidei. Quibus remediis quamquam singulis falsi generibus satis occursum videbatur, tamen non poterat legum magis definitarum supersederi praesidio. Nam quum aliis malis facinoribus, tum maxime falsis testamentis in dies longius serpentibus Cic. de Off. III. 18. p. Clu. 44. lege Cornelia de falsis opus fuit, quae proprie in eos scripta erat, qui testamenta scribendo, lituris, transcribendo, signis adulterinis obsignando aliave ratione corrumperent. p. Clu. 14. itemque hac lege tenebantur, qui testamenta subjicerent, supprimerent, amoverent, delebant. Et provisum erat eadem lege, ne quis privatim pecuniam faceret, nummos aureos argenteos adulteraret vel conflando radendoque vitiaret neve nummos adulterinos dolo malo emerent venderentque. Fuit igitur lex Cornelia prae ceteris testamentaria et nummaria, quibus maleficiis illo tempore nihil crebrius fuisse videtur. Postremo eadem lege de falsis testimoniis cautum erat, ne quis ob falsum testimonium dicendum vel verum testimonium non dicendum acciperet daretque. Cujus legis actioni et formulae quaestio perpetua erat constituta. Cic. d. nat. D. III. 30., qua qui condemnati erant, poena iis aquae et ignis interdictionis subeunda erat.

Restat ut de perjurio, qui est tertius hujus disputationis locus, pauca dicam.

Fuit autem jusjurandum affirmatio religiosa, quae fiebat quasi Deo teste. Perjurium ergo in se admittebant et qui scientes falsum jurarent, et qui quod ex animi sui sententia jurassent, sicut verbis more majorum conceptum esset, id non facerent Cic. de Off. III. 29. Erat autem antiquis illis temporibus jusjurandum sanctissimum, nec fere violabatur unquam. Verum fuit illa laus non hominum sed temporum. Nullum enim vinculum ad adstringendam fidem arctius esse volebant et si quando laesum esset, non erat reipublicae vindicare, sed Deorum ultorum, quibus id munus praeripere nefas habebatur. Nec igitur est mirum, si praeter infamiam communem, qua is qui fidem jurisjurandi violaverat, flagrabat, nulla alia re in eum animadvertetur publice nisi nota Censorum, qui de nulla re diligentius quam de jurejurando judicabant. Eaque opinio de jurejurando quum per civitatem liberam communis omnium esset ac firma, lex propria non est requisita.

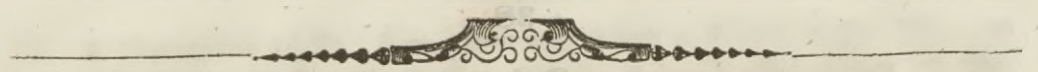
Cap. IX.

De praevaricatione, tergiversatione, calumnia.

Haec tria delicta: praevaricatio, tergiversatio, calumnia fluxerunt ex improbitate ac temeritate accusatorum. Ac quum praevaricari, quod verbum ex particula prae, pro praeter dicta, et varus compositum est, proprie sit a via recta discedere, hoc facinorose obstringebant ii accusatores, qui pecunia, donis aliave re corrupti pro eo ut condemnarent reum adjuvabant favebantque. Colludebant autem cum reo, aut quum vera crimina praetermittebant vel breviter tantum attingebant, aut quum reum laudabant, aut quum testes locupletes non dabant, aut quum probos iudices rejiciebant eosque eligebant, qui facile corrumpi possent. Quo in crimine si esset deprehensus accusator, legibus judiciorum publicorum cautum erat, ut is, qui ita liberatus esset, iterum postularetur idque ab altero accusatore isque alter priorem accusatorem antea reum facere deberet praevaricationis et id quidem in eodem iudicio, a quo reus ille absolutus esset Cic. ad Div. VIII. 8. Quodsi eum praevaricatum esse paruisset, infamia notabatur.

Neque poterat, ut ad alteram jam accusatoris improbitatem transeam, is qui accusabat, accusationem sine ignominia relinquere. Quod qui faciebat in tergiversationis crimine erat. Et sane sub finem liberae civitatis non raro accidisse, est quod suspicemur, ut homines qui accusabant temerarii, quum aut metu poenae calumniae deterrerentur, aut ab reo corrupti essent, accusationem jam susceptam relinquerent. Neque videntur homines ab hac temeritate accusatorum alio telo defensi fuisse, nisi ut nomen eorum, si ita accusati essent, cum ignominia accusatoris ex reis eximeretur. Cic. in Verr. II. 40.

Postremo tertium genus improbitatis accusatorum idque latissime patens cernitur in calumnia, quae quum ducatur ab obsoleto verbo calvendi, quod idem est atque decipere, frustrare, in eum accusatorem cadit, qui insontem dolo malo accuset. Fluxit autem calumnia fere ex nimis callida et malitiosa juris interpretatione neque fuerunt calumniatores absimiles Graecorum sycophantarum. Adversus quos jam antiquitus in usum erat receptum jusjurandum calumniae, quo ad affirmandum jurejurando adigebantur, se calumniae causa non accusare, nec si in causa oranda essent in calumnia deprehensi, se recusaturos, quominus poenam infamiae subirent. Cic. ad Div. VIII. 8. Nec tamen hac re viri in republica honesti a turpissimis illis calumniatoribus satis muniti videbantur, immo longius in dies serpebat ac prodibat hoc malum, quum et adolescentibus accusationibus virorum honoratorum se populo commendare vellent et magni viri ut in civitate libera invidiae odioque maxime obnoxii essent et praemium illud, quadruplatoribus propositum, deterrimum quemque ad hunc turpissimum quaestum alliceret. Accedere igitur oportuit severitatem legis Remniae — quo tempore et quo auctore incertum est — qua quum esset dilucide explicatum, quae essent calumniae certae notae, ea poena qui calumniae convicti erant, afficiebantur, ut litera K. (calumniator) tanquam nota turpitudinis eorum fronti inureretur, vel ut legitur p. Rosc. Am. 20. litera illa ad caput affigeretur. Nec per eandem legem licuit ei, qui semel ita notatus erat, denuo accusare. Quaesitum igitur esse hac lege apparet, ut ii diligentissime ac laboriosissime accusarent, qui se ipsos in discrimen existimationis venire arbitrarentur.

Schulnachrichten.

I. Lehrverfassung.

Sexta.

Ordinarius: Baldus.

1. Religion 3 St. Bibl. Gesch. des a. T. Die beiden ersten Hauptstücke wurden gelernt und einfach erklärt und einige hierauf bezügliche Bibelstellen und Kirchenlieder gelernt. Wendland.

2. Deutsch 3 (zuletzt 4) St. Leseübungen aus Apel Theil I., und Wiedererzählen des Gelesenen. — Orthographie an Regeln geknüpft und an Beispielen erläutert. Wöchentlich eine Correctur des Dictats zur Übung im Rechtschreiben. — Grammatik: Kenntniß des einfachen Satzes und der Redetheile. Gebrauch der Präpositionen speciel. — Deklamationsübungen. Baldus.

3. Lateinisch 10 (zuletzt 9) St. Formenlehre nach W. Scheele's Vorschule § 1 bis 15. Von der 2. Abtheilung wurde die 2. Reihe der lateinischen und deutschen Stücke § 1—42 und ausgewählte Stücke der 3. Abtheilung überfetzt. Wöchentlich 1—2 Exercitien oder Extemporalien. Portig.

4. Geographie 3 St. Die Erdtheile im Allgemeinen, Europa, Deutschland und Preußen specieller nach Daniel's Leitfaden, Buch I. Heinicke.

5. Rechnen 4 St. Die 4 Species mit benannten Zahlen, Kopf- und Zifferrechnen. Das geometrische Zahlenverhältniß mit der einfachen Regula de tri. Regeln über die Verkleinerung der Zahlen. Baldus.

6. Zeichnen 2 St. 7. Schreiben 3 St. comb. V. u. VI. Wie früher. Baldus.

Quinta.

Ordinarius: Dr. Portig.

1. Religion 3 St. Die bibl. Gesch. des n. T. Das dritte, vierte und fünfte Hauptstück wurde gelernt und einfach erklärt, auch dabei einige darauf bezügliche Bibelstellen und Kirchenlieder gelernt. Wendland.

2. Deutsch 3 St. Lektüre ausgewählter Stücke in Apel's Lesebuch Theil I. Wöchentlich eine schriftliche Uebung zur Befestigung in der Orthographie und der hauptsächlichsten Interpunktionsregeln. Dabei wurden Erläuterungen über den einfachen und zusammengesetzten Satz angeknüpft. Wendland. Seit dem Oktober noch 1 St. Deklamation. Portig.

3. Lateinisch 9 St. Scheele 2. Theil, 2. Lehrgang § 1 54. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale. Die Regeln wurden memorirt. Aus dem kleinen Herodot Buch 10. bis 15. Aus Bonnel's Vokabular wurden die unregelmäßigen Verba gelernt. Portig.

4. Französisch 3 St. Die Lektionen 1-59 aus dem Elementarbuch von C. Plög und ausgewählte Stücke des Lesebuchs wurden mündlich, die deutschen Stücke schriftlich übersetzt, viele Sätze memorirt. Wöchentliche Exercitien. Heinicke.

5. Geographie 2 St. Geographie der Länder Eurapas nach Daniel's Leitfaden Buch III. Kartenzeichnen. Gervais.

6. Rechnen 3 St. Vier Species mit Brüchen. Regula de tri und Zinsrechnung ohne Proportionen. Blümel.

7. Naturgeschichte 2 St. Während des Sommerhalbjahres Pflanzenterminologie und Beschreibung vieler wildwachsenden und Kulturpflanzen. Eintheilung nach dem Linne'schen System — Im Winterhalbjahr die Vögel nach Burmeister's Leitfaden. Balbus.

8. Zeichnen 2 St. 9. Schreiben 2 St. (comb. VI. und V.) und bis Michaeli noch eine besondere Stunde. Wie früher. Balbus.

Quarta.

Ordinarius: Dr. Heinicke.

1. Religion 2 St. Wiederholung der bibl. Gesch. des a. T. und der Kindheits- und Leidensgeschichte des Herrn aus dem n. T. Wiederholung des dritten, vierten und fünften Hauptstücks. Darauf bezügliche Bibelstellen und Kirchenlieder wurden wiederholt und neue hinzugelernt. Wendland.

2. Deutsch 2 St. Lektüre ausgewählter Stücke in Apel's Lesebuch Thl. II. Erläuterungen über die Satz- und Interpunktionslehre. Alle 3 Wochen eine schriftl. Arbeit und monatl. Deklamationsübungen. Wendland.

3. Lateinisch 10 St. Formenlehre nach Siberti c. 7—69, c. 72—77, c. 80 u. 81. Syntax nach W. Scheele's Vorlesule Thl. II., § 1—74; Wiederholung des Lehrgang I.; die 1. Reihe der lateinischen und deutschen Abschnitte des Lehrgang II. wurden mehrmals durchübersetzt. Wöchentliche Exercitien abwechselnd mit Extemporalien. — Lectüre: im Sommersemester: aus Weller's latein. Lesebuch aus Livius lib. XV., XVI., XVII., XIX. und XX. halb; im Wintersemester: Abschnitte aus Siebelis tiroc. poet. lib. I.—III. incl. Memorirt wurden mehrere Stücke aus Weller, viele Verse und Stücke aus Siebelis und Säge aus Scheele. Bonnel vocab. p. 31—86 gelernt. Heinicke.

4. Griechisch 6 St. Aus Krüger's Grammatik bis zu den Verb. in *in* excl. Aus dem Lesebuche von Jacobs viele Sätze des 1. und 2. Cursus. Im letzten Halbjahre wöchentlich 1 Exercit. oder Extemp. Krause.

5. Französisch 2 St. Wiederholung des Pensums von Quinta nach Plötz Elementarbuch Abschnitt I.—III., dazu Abschnitt IV. und V. Die regelmäßigen und die wichtigsten unregelmäßigen Verben. Aus Plötz kleinem Vocabular wurden einige Abschnitte gelernt. Lectüre: leichtere Abschnitte aus Deloup. Heinicke.

6. Geschichte 2. St. Im Sommerhalbjahr: Geschichte der Griechen, im Winterhalbjahr: die der Römer nach Dietsch. Gervais.

7. Geographie 1 St. Die außereuropäischen Welttheile nach Daniel's Leitfaden, Buch II. Gervais.

8. Mathematik 3 St. Decimalbrüche Leitfaden § 1—13; Proportionslehre Leitf. § 54—61. Einfache und zusammengesetzte Regula de tri. Zinsrechnung. Diskontorechnung u. Planimetrie Einleitung, Linien und Winkel, Dreiecke. Leitf. § 1—42. Konstruktionsaufgaben. Blümel.

9. Zeichnen 2 St. Wie früher.

Religionsunterricht der katholischen Schüler, 2. Abtheilung (VI., V., III., IV.) 2 St. Ausführliche Erklärung der h. 10 Gebote unter Zugrundelegung des Deharbe'schen Katechismus Nr. 2 und 1. Biblische Geschichte des a. T. nach Kabath und Religionsgesch. nach Deharbe. Karau.

Tertia.

Ordinarius: Siebert.

1. Religion 2 St. Aus dem n. T. ist die Leidens- und Auferstehungsgeschichte nach dem Evangel. gelesen und erklärt. Der Katechismus ist wiederholt und durch mehr Bibelfstellen erklärt. Einführung in die Bücher des a. T. Lectüre der Genesis. Kirchenlieder sind wiederholt und neue hinzugelernt. Wendland.

2. Deutsch 2 St. Lectüre in Apel Cursus III. Monatlich ein Aufsatz und eine Deklamationsübung. Portig.

3. Lateinisch 10 St. Einübung der Syntax nach Siberti. Repetition der Formenlehre. Wöchentlich 1 Exercitium oder Extemporale, größtentheils aus Süpfle's Aufgaben Thl. I., 4 St. Caes. p. Gall. V.—VI. Privatlectüre b. Civ. I., 4 St. Siebert. Ausgewählte Stücke aus Ovid Metamerph. lib. X.—XV. Portig.

4. Griechisch 6 St. Wiederholung der Declination und Conjugation auf ω , dazu Verba μ , unregelmäßige Verba und Präpositionen nebst den gewöhnlichen Regeln der Syntax nach Krüger. Wöchentlich 1 Exercitium oder Extemporale, 3 St. Xenophon. Anab. III.—VI., 3 St. Siebert.

5. Französisch 3 St. Plöz methodische Grammatik p. 1—113 durchgenommen die französischen und die erste Reihe der deutschen Uebungsstücke durchübersetzt. Lectüre: schwierigere Stücke aus Voloup. Wöchentliche Exercitien. Heinicke.

6. Geschichte 2 St. Die Brandenburgisch-Preussische Geschichte nach Heinel, von der ältesten Zeit bis auf die Gegenwart. Gervais.

7. Geographie 2 St. Wiederholung der Geographie der Europäischen Staaten, ausführlicher Deutschland, besonders Preußen. Gervais.

8. Mathematik 3 St. Im Sommer Arithmetik. Wiederholung des Kursus von Quarta. — Entgegengesetzte Größen. Gebrauch der Parenthese, Potenzrechnung, Quadrat- und Kubikwurzeln. Leitf. § 13—47. Im Winter Geometrie: Von den Vierecken, dem Flächeninhalt der Figuren. Lehre vom Kreise. Leitfaden § 42—97. Konstruktionsaufgaben. Blümel.

Secunda.

Ordinarius: Blümel.

1. Religion 2 St. Die Auferstehungsgeschichte des Herrn nach den Evangelien, die Apostelgeschichte ist in der Grundsprache gelesen, wobei die Stiftung, Ausbreitung und innere Entwicklung der christlichen Kirche näher erläutert wurde. Das Wichtigste aus der Glaubenslehre ist durchgenommen. Wendland.

2. Deutsch 2 St. Aufsätze in verschiedenen Gattungen der Darstellung. Mündliche Vorträge. Uebersicht der deutschen Literatur in ihren zwei Blütheperioden. Gelesen Bruchstücke und Gedichte älterer und neuerer Dichter. Gervais.

3. Lateinisch 10 St. Durchnahme der Syntax und Syntax ornata nach Zumpt. Wöchentlich 1 Exercitium oder Extemporale aus Süpfle's Aufgaben II. Theil. Mündliche Uebungen nach Süpfle. 3 freie Arbeiten, 4 St. Cic. pro Milone. Liv. XXIV.—XXV. Privatlectüre: Cic. de imperio Cn. Pomp. Caes. bell. civ. II., 4 St. Siebert. Virgili Aeneidos lib. IV.—VI., 2 St. Töppen.

4. Griechisch 6 St. Xenoph. Mem. I. u. II. Herod. Lib. VII. die größere

Hälfte, 2 St. Hom. Od. 20—24 und 1 u. 2. Das 20. Buch ist memorirt. 2 St. Aus Krüger's Grammatik § 54—57 und § 45—52. Wiederholung der Ethnologie. Wöchentl. 1 Exerc. oder 1 Extemp., 2 St. Krause.

5. Französisch 2 St. Lectüre in Plöb, Chrestomathie. Grammatik von Plöb, Lehre vom Subjunctiv, der Consec. temp., Gebrauch des Artikels und des Pronom. Exercitien wöchentlich. Gervais.

6. Geschichte und Geographie 3 St. Griechische und Macedonische Geschichte bis zur Zeit der römischen Herrschaft. Wiederholung der Geogr. von Deutschland. Töppen.

7. Mathematik 4 St. 2 St. Arithmetik: Gleichungen des ersten Grades mit einer und mit mehreren Unbekannten. Gleichungen des zweiten Grades. Logarithmen, Progressionen, Zinses-Zinsrechnung, Leitf. § 50—100. 2 St. Geometrie: Beendigung der Planimetrie, Leitf. § 97—147. Konstruktionsaufgaben. Die eigentliche Trigonometrie, Leitf. § 1—9 und § 25—36. Blümel.

8. Physik 1 St. Electricität und Magnetismus nach Brettner. Blümel.

Hebräischer Unterricht in der 2. Abtheilung (II.) 2 St. Gesenius Grammatik Thl. I. und aus Thl. II. die Hauptsache über das Nomen, das Pronomen, das regelmäßige Verbum und die Verba mit Gutturals-Buchstaben. Lectüre: die ersten Kapitel der Genesis. Wendland.

Prima.

Ordinarius: Dr. Krause.

1. Religion 2 St. Die Auferstehungsgeschichte nach den Evangelien, die letzten Reden des Herrn zu seinen Jüngern. Joh. c. 13—17 und der Brief Pauli an die Römer sind in der Grundsprache gelesen mit genauer Erklärung. Dabei ist die Glaubenslehre der evangel.-luther. Kirche, besonders im Unterschied zu den andern Confessionen, näher entwickelt. Wendland.

2. Deutsch 3 St. Uebung in freien Vorträgen, Aufsätze in verschiedenen Darstellungsgattungen. Literaturgeschichte nach ihren Hauptepochen und Hauptwerken. Die Elemente der Logik. Gervais.

3. Lateinisch 8 St. Cic. Or. p. Mur. Phil. I. u. II. Tac. Ann. I. u. II. und Cic. Or. mit einigen Auslassungen, 3 St. Hor. Carm. III. u. IV., einige Epoden, einige Satiren und Epist. I. 1. Einige Uebungen in Hor. Metr. nach deutschen Diktaten, 2 St. Wöchentl. 1 Exerc. und ein mündliches Extemp. 10 latein. Arbeiten, 2 St. Wiederholung der römischen Geschichte von den Gracchen bis Augustus in lat. Sprache, 1 St. Krause.

4. Griechisch 6 St. Lectüre: Homeri Iliad. libb. XIX.—XXI. Sophoclis Oedipus Colon. Platonis apologia Socratis, Thucydidis de bello Pelop. lib. V. Exercitien alle 2 Wochen. Töppen.

5. Französisch 2 St. Einmal wöchentlich Uebersetzung aus dem Franz. Attalie von Racine, Prosastücke. 1 Stunde Grammatik, verbunden mit wöchentl. Exercit. Gervais.

6. Geschichte und Geographie 3 St. Geschichte der neuern Zeit. Geographische Wiederholungen. Töppen.

7. Mathematik 4 St. 2 St. Arithmetik: Gleichungen des zweiten Grades mit mehreren Unbekannten, Gleichungen des dritten Grades. Theilbarkeit der Zahlen, Kettenbrüche, Diophantische Gleichungen. Leitf. § 122—162. 2 St. Geometrie: Trigonometrie Leitf. § 1—44. Trigonometrische und Konstruktionsaufgaben. Allgemeine Repetition in schriftlichen und mündlichen Uebungen. Blümel.

8. Physik 2 St. Lehre vom Gleichgewichte und der Bewegung fester, tropfbarer und ausdehnbar flüssiger Körper. Blümel.

Religionsunterricht der katholischen Schüler 1. Abtheilung (II., I.) 2 St. Systematische und wissenschaftliche Darlegung der allgemeinen Sittenlehre unter Zugrundelegung von Eichhorn's Handbuch II. Aufl. — Kirchengeschichte: die I. Periode, von Anfang bis Constantin d. Gr. nach Siemers. Karau.

Hebräischer Unterricht, 1. Abtheilung, 2 St. In der Grammatik wurden die unregelmäßigen Verba, die Lehre vom Nomen und den Partikeln durchgenommen. Gelesen wurde etwas aus der Geschichte Isaak's und Joseph's und die ersten Psalmen. Wendland.

Gesangunterricht. Sexta und Quinta comb. 2 St. wöchentlich. Notenkenntniß und die Dur- und Molltonarten beider Zitel. — Treffübungen an den Intervallen in allen Tonarten. — Rhythmische und dynamische Uebungen. Einübung der Diskantstimme vierstimmig gesetzter Lieder. Die gebräuchlichsten Choräle. — Quarta 1 St. wöchentl. Weitere Uebungen im Treffen der Töne und Einübung der Diskantstimme für den 4stimmigen Chorgesang. — Tertia getheilt 1 St. wöchentlich. Die Erwachseneren übten 4stimmig gesetzte Chöre für 2 Tenor- und 2 Bassstimmen. Die Jüngeren übten die Altstimme für den Chorgesang. — Tertia und Quarta alle 14 Tage 1 St. comb. Chorgesang. — Secunda und Prima 1 St. wöchentl. 4stimmiger Chorgesang. — Die Klein'schen Psalmen für Männerstimmen, ernste und heitere Chöre von Kreuzer, Abt, Möhring, Schulz &c. — Prima, Secunda, halb Tertia alle 14 Tage 1 St. combinirt. Vierstimmiger Chorgesang. Baldus.

Themata der Abiturienten-Arbeiten:

1. Zu den deutschen Aufsätzen: a) In welchem Sinne kann man, wie von einem ewigen Rom, so von einem ewigen Athen sprechen? b) Ist Umdank der Welt Lohn?

2. Zu den lateinischen Aufsätzen: a) Antonius plane alter Catilina. b) Horatium poetam ob pietatem, qua Caesarem Augustum prosecutus sit, non esse vituperandum.

3. Zu den mathematischen Arbeiten; Michaelis 1862:

a) Ueber einer gemeinschaftlichen Grundfläche sind zwei gerade Regel errichtet,

deren Spitzen um 5,2' entfernt sind. Das Volumen des von den Kegelflächen eingeschlossenen Raumes ist 266,8259 c' und der Winkel an der Spitze des kleineren Kegels beträgt $49^{\circ} 55' 10,9''$. Es soll gefunden werden der Radius des gemeinschaftlichen Grundkreises, der Mantel des kleineren und der Mantel des größeren Kegels.

b) Aus dem Ueberschusse der Summe zweier Seiten eines Dreiecks über die dritte Seite $a + b - c = d$, der Höhe h auf die Seite c und dem der Seite c gegenüberliegenden Winkel γ das Dreieck zu berechnen.

c) Ein Dreieck zu zeichnen, wenn gegeben ist eine Seite, der gegenüberliegende Winkel und das Verhältniß einer zweiten Seite zu der ihr zugehörigen Höhe.

d) Es sind folgende Gleichungen aufzulösen:

$$\frac{2y^2 - 8\sqrt{x}}{\sqrt{x}} + \sqrt{4y^2 - 16\sqrt{x}} = \frac{3\sqrt{x}}{2}$$

$$\sqrt{x} + \sqrt{8(y - \sqrt{x}) - 4} = y + 1$$

Mathematische Aufgaben zu Ostern 1863:

a) Folgende Gleichungen sind so aufzulösen, daß die Werthe für die Unbekannten positive und ganze Zahlen sind:

$$7x + 9y - 12z = 42$$

$$19x - 8y + 3z = 23.$$

b) Das Volumen eines geraden parallel mit der Grundfläche abgestumpften Kegels ist gleich dem Volumen eines regulären Tetraeders, dessen Kante 22,11352' ist, die Seite des Kegels bildet mit der Grundfläche einen Winkel von $75^{\circ} 26' 38,13''$ und der Umfang der größeren Grundfläche ist $2\frac{1}{2}$ Mal so groß, als der Umfang der kleineren Grundfläche, es ist der Mantel des abgestumpften Kegels zu berechnen.

c) Fällt man in einem Dreiecke ABC die 3 Höhen, AD, BE und CF und verbindet die Fußpunkte der Höhen mit einander, so entsteht ein neues Dreieck DEF; es ist durch Rechnung zu beweisen, daß $\triangle DEF = 2 \cos \alpha \cos \beta \cos \gamma \cdot \triangle ABC$, wenn α, β, γ die Winkel des ursprünglichen Dreiecks sind.

d) Ein Dreieck ABC zu construiren, wenn gegeben ist, die Halbierungslinie AD des Winkels BAC, die Mittellinie BE zu AC und die Differenz der Winkel ACB — CBA.

II. Verfügungen

des Königl. Provincial-Schul-Collegii zu Königsberg.

14. Juni, 20. Oktober, 31. Oktober 1862, 1. Februar 1863. Folgende Schriften: Paganel histoire de Frédéric le grand, (bei Seehagen in Berlin.) Preußen unter den Regenten aus dem Hause Hohenzollern, W. Angerstein Anleitung zur Einrichtung von Turnanstalten, Klöden Handbuch der Erdkunde, werden empfohlen.

30. August. Der mit Herrn Dr. Portig geschlossene Engagementsvertrag wird verlängert.

1. September. Der Etat des Gymnasii pro 1864/66 wird festgestellt.

23. September. Die Zahl der deutschen Stunden in VI. und V. darf mit Rücksicht auf die besonderen Verhältnisse des Gymnasii auf 4 vermehrt werden.

25. Oktober. Dem Oberlehrer Dr. Krause ist das Prädicat Professor verliehen.

17. November. Mittheilung der Ministerial-Verfügung vom 31. Oktober, durch welche § 129 der Militair-Ersatz-Instruktion vom 9. December 1858 dahin deklarirt wird, daß Zöglinge der höheren Schulen (Gymnasien etc.) bei ihrer Anmeldung zum einjährigen freiwilligen Militairdienste sich nicht mehr durch ein von der Polizeibehörde, sondern durch ein von den Directoren der betreffenden Unterrichtsanstalten auszustellendes Attest über ihre moralische Qualification auszuweisen haben.

8. December. Mittheilung einer Ministerial-Verfügung vom 29. December 1861, betreffend die Nothwendigkeit geographischer Repetitionen auch in den oberen Klassen höherer Lehranstalten.

20. Januar 1863. Schüler, welche von einem Gymnasium zu einem andern übergehen, dürfen, auch wenn sie inzwischen Privatunterricht genossen haben, jedenfalls erst nach Ablauf eines vollen Semesters in eine höhere Klasse aufgenommen werden, als diejenige, für welche sie durch das Abgangszeugniß des früher von ihnen besuchten Gymnasiums als qualificirt bezeichnet sind.

7. Februar. Die Zöglinge des Gymnasii sollen zur Theilnahme an der kirchlichen Feier des 15. Februar in geeigneter Weise veranlaßt und durch historische Belehrung auf dieselbe vorbereitet werden. Zur Erinnerung an den 17. März 1813 soll eine öffentliche Schulfeier veranlaßt werden.

11. Februar. Mittheilung der Minist.-Verfügung vom 4. Februar, nach welcher die amtlichen Bekanntmachungen der Königl. Behörden durch den Preuß. Staatsanzeiger, die Regierungsamtsblätter und die amtlichen Kreisblätter erfolgen sollen.

14. Februar. Es wird genehmigt, daß bis zur Herstellung einer besonderen Aula die Schulfeierlichkeiten in einem zu miethenden Saale stattfinden.

28. Februar. Neben den Aufgaben zu den deutschen und lateinischen Abiturientenarbeiten sollen fortan auch die mathematischen Prüfungsaufgaben in dem jährlichen Schulprogramm abgedruckt werden.

III. Chronik.

Das ablaufende Schuljahr begann den 24. April 1862. Die Ferien waren genau nach der bestehenden Ferienordnung bemessen; die Weihnachtsferien dauerten nach einer besonderen Verfügung vom 22. December bis zum 4. Januar.

Im October und November pr. wurde der Unterricht durch das Grassiren der Mäfern in unserer Stadt erheblich gestört. In den unteren Klassen wurde zeitweise mehr als die Hälfte der Schüler zugleich durch dieselben vom Schulbesuch zurückgehalten. Auch durch Kränklichkeit einiger Lehrer wurde der Unterricht hier und da beeinträchtigt.

Gleich im Anfange dieses Schuljahres machte die vermehrte Schülerzahl die Einrichtung der Aula zu einem Klassenzimmer nothwendig. Leider fehlt es dem Gymnasium seitdem ganz an einer Räumlichkeit, in welcher sich alle Schüler, wie z. B. beim Morgengebet, versammeln könnten, und welche sich zugleich zu öffentlichen Akten eignete. Doch sind die Einleitungen zur Beschaffung einer solchen bereits getroffen.

Auf den Turnunterricht übte das sehr regnerische Wetter des vorigen Sommers einen nachtheiligen Einfluß. Besonders zu bedauern war es, daß sich gegen Ende desselben kein zu einem Schauturnen und zu einer Turnfahrt geeigneter Tag fand.

Am 25. Januar starb der Sextaner Alexander Pannet nach kurzem Kranklager, ein gutgearteter fleißiger Knabe. Da er in Waplik, der Besingung seines Bruders, bestattet werden sollte, gaben ihm die Lehrer und Schüler des Gymnasiums das Geleite zur Stadt hinaus.

Musikalische Aufführungen der Schüler unserer Anstalt fanden statt: am 31. Januar zum Besten des Pestalozzi-Vereins; am 15. Februar in der Kirche zur Säcularfeier des Hubertsburger Friedens; am 22. März in der Kirche zur Feier des Geburtstages Sr. Majestät des Königs.

Am 17. März wurde die von des Königs Majestät angeordnete patriotische Feier von Seiten des Gymnasii in dem Saale des Hôtels des Herrn Baatz unter Theilnahme der Angehörigen der Schüler veranstaltet. Es wurde damit zugleich die Feier des Geburtstages Sr. Majestät des Königs verbunden. Die Festrede hielt der Director.

Die Abiturientenprüfungen fanden unter dem Vorsitz des Herrn Provinzial-Schulraths Schrader am 13. September 1862 und am 16. März 1863 statt.

VI. Statistisches.

Uebersicht des Lehrercollegiums und der Stundenvertheilung.

Lehrer.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Außerdem	Za.
Dr. Töppen, Director.	Griechisch 6 Geschichte 3	Geschichte 3 Virgil 2						14.
Oberlehrer Dr. Krause, Ordin. in I.	Latein 8	Griechisch 6		Griechisch 6				20.
Oberlehrer Dr. Gervais.	Deutsch 3 Französisch 2	Deutsch 2 Französisch 2	Geschichte 4	Geschichte 3	Geograph. 2		Arrest- stunde 1	19.
Ordentl. L. Blümel, Ordin. in II.	Mathem. 4 Physik 2	Mathem. 4 Physik 1	Mathem. 3	Mathem. 3	Rechnen 3			20.
Ordentl. L. Siebert, Ordin. in III.		Lateinisch 8	Lateinisch 8 Griechisch 6					22.
Ordentl. L. Dr. Heinicke, Ordin. in IV.			Französisch 3	Französisch 2 Latein 10	Französisch 3	Geogr. 3	Arrest- stunde 1	22.
Prediger Wendland.	Religion 2	Religion 2	Religion 2	Religion 2 Deutsch 2	Religion 3 Deutsch 3	Religion 3	Hebräisch 4	23.
Techn. Lehrer Balbus, Ordin. in VI.				Zeichnen 2		Zeichnen 2 Schreiben 2 Naturgesch. 2 Schreiben 2 Rechnen 4 Deutsch 4	Gesang 6 (Turn. 4)	23.
Interimist. L. Dr. Portig, Ordin. in V.			Deutsch 2 Dvib 2		Latein 9 Deutsch 1	Latein 9		23.
Kathol. Reli- gionsl. Pfar- ter Karau.							Religion 4	4.
Summa	30 St.	30 St.	30 St.	30 St.	30 St.	28 St. (4 combinirt)	16 St. (4 Turn.)	190

Die Zahl der Schüler betrug laut Nachweisung des letzten Programms 209. Abgezogen sind 51, gestorben 1, aufgenommen 49. Die Schülerzahl des Gymnasiums ist demnach 206. Es befinden sich in I. 10, in II. 39, in III. 55, in IV. 40, in V. 33, in VI. 28 Schüler.

Mit dem Zeugniß der Reife wurden zur Universität entlassen, zu Michaelis 1862:

48. Wilhelm Hermann Brachvogel, 18½ Jahre alt, evangel. Confession, aus Manbengut bei Hohenstein, Sohn eines Pfarrers, 5½ J. Schüler des hiesigen Gymnasii, 1½ J. mit einjähriger Unterbrechung Primaner.

49. Johann Valentin Ossowski, 19½ J. alt, katholischer Confession, aus Seeburg, Sohn eines Kreisphysikus D., 4 J. Schüler, 2½ J. Primaner in unserm Gymnasium.

50. Joachim Trebbau, 20½ J. alt, katholischer Confession, aus Stabunken bei Heilsberg, Sohn eines Kölmers, 3 J. Schüler, 2 J. Primaner in Hohenstein.

Zu Ostern 1863:

51. Herrmann Förster, 20¼ J. alt, evangelischer Confession, aus Schönberg bei Dt. Cölan, Sohn eines Obergörsters, 2½ J. Schüler des Gymnasii, 2 J. Primaner.

52. Jakob Kose, 20¼ J. alt, mosaischer Religion, aus Krojanken bei Posen, Sohn eines Gastwirths, 7½ J. Schüler des Gymnasii, 2 J. Primaner.

53. Joseph Rucha, 22¼ J. alt, katholischer Confession, aus Wyranden bei Passenheim, Sohn eines Gutsbesizers, 4¼ J. Schüler des Gymnasii, 2 J. Primaner.

54. Felix Bierzbowski, 19½ J. alt, katholischer Confession, aus Frauenburg, Sohn eines Justizraths, 1 J. Primaner des Gymnasii.

55. Hermann Zabawa, 20½ J. alt, evangelischer Confession, aus Wilzenburg, Sohn eines Tischlermeisters, 6¼ J. Schüler des Gymnasii, 2 J. Primaner.

Zur Unterstützung hilfsbedürftiger Schüler konnten auch in diesem Jahre 5 *Alt.* Zinsen des Belian'schen und 5 *Alt.* Zinsen des Ziegler'schen Legates und außerdem die Vorräthe der Freibüchersammlung benutzt werden.

An Geschenken gingen dem Gymnasium in diesem Jahre zu: 1) von dem Königl. Ministerium der Unterrichtsangelegenheiten zu Berlin und dem Königl. Provincial-Schul-Collegium zu Königsberg: Neues Schweizerisches Museum von Ribbeck, Röschl zc., Jahrg. 1 und 2; und die Fortsetzungen des Philologus von Leutsch, des Hesychius von Schmidt und der Schrift: Leben und ausgewählte Schriften der Väter und Begründer der reformirten Kirche. 2) Von einem patriotischen Freunde der Jugend das Bilderwerk „Aus König Friedrich's Zeit“, als Prämie einem tüchtigen Schüler zu übergeben. 3) Von einem ehemaligen Böglinge des Gymnasiums, der seinen Namen nicht genannt hat, mehrere schätzenswerthe Werke für die Schülerbibliothek. 4) Von der Hirt'schen Buchhandlung in Breslau mehrere Schulbücher. Für diese Geschenke spreche ich öffentlich den gebührenden Dank aus.

Die Bibliothek des Gymnasii ist durch folgende neuangeschaffte Werke vermehrt: Die Psalmen von Hupfeld, 4 Bde.; evangelische Hausagende von Dieffenbach; das Leben der Griechen und Römer 2c. von Guhl und Koner; Entwurf der Preuß. Literaturgeschichte von Pisanski, 2 Bde.; Geschichte der Preuß. Münzen und Siegel von Vossberg; Kant's sämtliche Werke, herausgegeben von Rosenkranz und Schubert, 12 Bde.; Tieck's Schriften 20 Bde.; Külp, Lehrbuch der Elementarphysik, 3 Bde.; Dove, Darstellung der Farbenlehre 2c. Fortgesetzt sind die Zeitschriften von Etiehl, Mügel, Zarnde, Sybel; ferner Grimm's Wörterbuch, Schmidt's Enchyclopädie, Roberstein's Grundriß; Humboldt's Kosmos.

Die Musikalienammlung ist namentlich durch mehrere Hefte von Abt's Sängerkhalle (in zahlreichen Exemplaren) vermehrt worden.

Für die Schülerbibliothek sind unter andern folgende Schriften angeschafft: Lübker, Vorträge über Bildung und Christenthum; Curtius, griechische Geschichte; Kohrausch, deutsche Geschichte; Freytag, neue Bilder aus dem Leben der Deutschen; Voigt, Geschichte Marienburgs, Kugler, Leben Friedrich's des Großen; Carlhse, Geschichte ebendesselben; Aufzeichnungen Karl's V.; Leben des Aldus Manutius, von Schlic; Leben Fichte's, von Stahr; Masius, die Thierwelt; Wagner, Entdeckungreisen an der Westküste von Afrika; Schleicher, die deutsche Sprache; Kumpelt, deutsche Grammatik; Schmitthenner's kurzes deutsches Wörterbuch; Wiegand, Wörterbuch der deutschen Synonymie; Schwarz, der Ursprung der Mythologie; Kuhn, die Herabkunft des Feuers und der Göttertrauk; Schriften von Willamow, Wernicke, Hippel, Schenkendorf, Eichendorff, Hölberlin, Einiges von Rückert, Höfer, Hackländer; Camöes, die Lusitaden.

Für den physikalischen Apparat ist eine Fallmaschine angeschafft.

Hohenstein, den 18. März 1863.

Dr. M. Cöppen.